

Міністерство освіти і науки України
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля
Факультет здоров'я людини
Кафедра педагогіки, журналістики та міжкультурних комунікацій

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

освітньо-кваліфікаційного рівня МАГІСТР

напряму підготовки **01 Освіта/Педагогіка**

спеціальності **014 «Середня освіта»**

спеціалізація **014.01 «Середня освіта (українська мова і література)»**

на тему: **УКРАЇНСЬКА ЕНЦИКЛОПЕДИЧНА ЛЕКСИКОГРАФІЯ:
СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК**

Виконала: магістрантка групи СОУМ-24зм К. В. Кіслова
(ініціали і прізвище)

_____ (підпис)

Керівник

І. Я. Глуховцева
(ініціали і прізвище)

_____ (підпис)

Завідувач кафедри

Н. В. Барна
(ініціали і прізвище)

_____ (підпис)

Рецензент

М. В. Кравченко
(ініціали і прізвище)

_____ (підпис)

Київ – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЕНЦИКЛОПЕДИЧНОЇ ЛЕКСИКОГРАФІЇ	6
1.1. Осмислення поняття «енциклопедія» в науковій літературі	6
1.2. Історія розвитку української енциклопедичної лексикографії	17
1.3. Проблеми розмежування довідкових видань	25
Висновки до розділу 1	35
РОЗДІЛ 2. ДОСЯГНЕННЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЕНЦИКЛОПЕДИЧНОЇ ЛЕКСИКОГРАФІЇ	37
2.1. Структурні та змістові особливості літературознавчих та мовознавчих енциклопедій	37
2.2. Загальна характеристика будови і змісту різногалузевих енциклопедій	49
2.3. Електронна енциклопедія та «Українська бібліотечна енциклопедія» – досягнення сучасності	62
2.4. Проблеми розвитку української енциклопедичної лексикографії у XX – XXI століттях	74
Висновки до розділу 2	87
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	90
ЛІТЕРАТУРА	95

ВСТУП

Актуальність дослідження. Енциклопедії відіграють унікальну роль у формуванні національної свідомості, забезпеченні доступу до достовірної інформації та розвитку інтелектуального потенціалу нації. В умовах сучасних викликів, зокрема інформаційної глобалізації, цифровізації та зростання ролі інформаційних технологій, вивчення становлення і розвитку української енциклопедичної лексикографії набуває особливого значення.

Українська енциклопедична традиція має глибоке історичне коріння, яке потребує ретельного аналізу для розуміння її внеску в культурний і науковий поступ. Від перших спроб створення енциклопедичних видань у XIX столітті до сучасних проєктів, таких як «Енциклопедія історії України» чи онлайн-платформи типу «Вікіпедії», українська лексикографія відображає етапи становлення національної ідентичності та інтелектуального розвитку. Дослідження еволюції енциклопедичних праць дозволяє простежити, як змінювалися підходи до систематизації знань, а також оцінити вплив суспільно-політичних, культурних і технологічних чинників на цей процес.

Актуальність теми посилюється сучасними викликами, пов'язаними з цифровою трансформацією лексикографії. Розвиток електронних енциклопедій, відкритих баз знань і штучного інтелекту відкриває нові перспективи для створення та поширення енциклопедичних ресурсів. Водночас постають питання якості інформації, достовірності джерел і збереження національної специфіки в умовах глобалізації. Вивчення української енциклопедичної лексикографії дозволяє не лише оцінити її досягнення, але й визначити стратегії адаптації до сучасних інформаційних реалій.

В умовах гібридних інформаційних війн і спроб фальсифікації історії України дослідження енциклопедичної лексикографії набуває суспільно-політичного значення. Енциклопедії є важливим інструментом протидії дезінформації, оскільки вони надають структуровану, перевірену

інформацію, що сприяє формуванню об'єктивного погляду на історичні та культурні процеси. Аналіз розвитку української енциклопедичної традиції допомагає виявити сильні та слабкі сторони цього процесу, а також розробити рекомендації для створення сучасних авторитетних енциклопедичних ресурсів.

Отже, дослідження теми «Українська енциклопедична лексикографія: становлення і розвиток» є актуальним з огляду на її значення для збереження національної культурної спадщини, адаптації до сучасних інформаційних викликів і зміцнення позицій України в глобальному інформаційному просторі.

Мета дослідження: визначити закономірності становлення й розвитку української енциклопедичної лексикографії.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати осмислення сучасниками поняття «енциклопедія» в науковій літературі;
2. Розглянути історію розвитку української енциклопедичної лексикографії;
3. Визначити провідні проблеми розмежування довідкових видань;
4. Надати загальну характеристику будови і змісту різногалузевих енциклопедій;
5. Охарактеризувати електронну енциклопедію та «Українську бібліотечну енциклопедію» як досягнення сучасності;
6. З'ясувати проблеми розвитку української енциклопедичної лексикографії у XX-XXI століттях.

Об'єкт дослідження: українська енциклопедична лексикографія.

Предмет дослідження: закономірності становлення й розвитку української енциклопедичної лексикографії.

Методи дослідження. Для всебічного вивчення української енциклопедичної лексикографії у роботі застосовано низку методів, що дозволяють розкрити як історичні, так і сучасні аспекти цього явища.

Історико-генетичний метод використано для аналізу етапів становлення енциклопедичної лексикографії в Україні, починаючи від перших спроб створення енциклопедичних видань у XIX столітті до сучасних проєктів. *Порівняльний метод* застосовується для зіставлення українських енциклопедичних видань із зарубіжними аналогами, що дозволяє оцінити їхню специфіку, унікальність та відповідність міжнародним стандартам лексикографії. *Структурно-функціональний метод* використано для аналізу внутрішньої організації енциклопедичних видань, зокрема принципів відбору лексикографічного матеріалу, структури статей, способів подання інформації та їхньої функціональної спрямованості.

Наукова новизна роботи полягає в комплексному дослідженні української енциклопедичної лексикографії як цілісного явища, що охоплює як історичні, так і сучасні аспекти її розвитку.

Теоретичне значення роботи полягає у формуванні цілісного уявлення про українську енциклопедичну лексикографію як складову національної культури та науки. **Практичне** значення роботи полягає у можливості використання її результатів у лексикографічній практиці, освіті та культурній політиці. Аналіз історичного досвіду створення енциклопедичних видань може бути використаний сучасними лексикографами для розробки нових енциклопедичних проєктів, зокрема у цифровому форматі.

Апробація дослідження: результати дослідження були представлені на XXIV Всеукраїнській науково-практичній конференції «Образне слово Луганщини» (10 квітня 2025 р., м. Полтава). У збірнику матеріалів конференції була опублікована стаття «Загальна характеристика будови та змісту філологічних енциклопедій» [21, с. 102–206].

Структура дослідження зумовлена його метою й завданнями. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків та списку використаної літератури.

РОЗДІЛ I

СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЕНЦИКЛОПЕДИЧНОЇ ЛЕКСИКОГРАФІЇ

1.1. Осмислення поняття «енциклопедія» в науковій літературі

Термін «енциклопедія» є одним із ключових понять у сфері систематизації знань, яке протягом століть зазнало значних трансформацій, відображаючи зміни в суспільстві, технологіях і підходах до організації інформації. Слово «енциклопедія» «походить від грецьких слів *enkyklios* («всеосяжний», «круговий») та *paideia* («освіта», «навчання»), що в буквальному перекладі означає «всеосяжне знання» або «кругова освіта» [8, с. 11]. Цей термін відображає ідею систематичного зібрання знань, яке охоплює широкий спектр дисциплін і тем.

Однією з основних характеристик енциклопедії є її системність. Енциклопедія прагне «організувати знання в логічно впорядкованій структурі, що дозволяє користувачам легко орієнтуватися в інформації» [10, с. 53]. Це досягається через використання алфавітного, тематичного або хронологічного порядку статей, які пов'язані між собою перехресними покликаннями. Така організація забезпечує цілісність і послідовність викладу, дозволяючи охопити як окремі деталі, так і ширший контекст.

Універсальність є ще однією визначальною рисою енциклопедії. Вона охоплює знання з різних галузей – від природничих наук до гуманітарних дисциплін, від мистецтва до технологій. Ця багатогранність робить енциклопедію інструментом, який задовольняє потреби широкої аудиторії: від дослідників і фахівців до пересічних читачів, які прагнуть поглибити свої знання. Універсальність також виявляється в «здатності енциклопедії адаптуватися до культурних і мовних контекстів, що дозволяє створювати національні або регіональні енциклопедії, які відображають специфіку певного суспільства, зберігаючи при цьому глобальну перспективу» [4, с. 18].

Наукова достовірність і об'єктивність є невід'ємними характеристиками енциклопедії. Статті в енциклопедіях зазвичай створюються експертами або групами фахівців, які спираються на перевірені джерела та сучасні наукові дані. Цей процес забезпечує високий рівень точності та надійності інформації. Водночас енциклопедія прагне уникати суб'єктивних оцінок, надаючи перевагу нейтральному викладу фактів. Це дозволяє їй залишатися авторитетним джерелом, якому довіряють як академічна спільнота, так і широка публіка. Проте варто зазначити, що «в деяких випадках, особливо в гуманітарних науках, досягнення повної об'єктивності може бути ускладненим через культурні чи ідеологічні впливи, що вимагає від редакторів особливої уваги до балансу думок» [7, с. 78].

Енциклопедії протягом століть відігравали ключову роль у розвитку людської культури, науки та освіти, виступаючи унікальним інструментом для систематизації, збереження та поширення знань. Їхня цінність полягає не лише в накопиченні інформації, але й у створенні структурованого, доступного та зрозумілого формату, який дозволяє людству досягнути величезний обсяг даних, накопичених у різних галузях.

Термін «енциклопедія» вперше з'явився в античній культурі, хоча його сучасне значення сформувалося значно пізніше. У Стародавній Греції поняття *enkyklios paideia* позначало комплексну освіту, яка охоплювала всі основні галузі знань, необхідні для всебічного розвитку людини [11, с. 400].

Ця ідея була пов'язана з філософськими школами, зокрема з Платоном і Аристотелем, які прагнули систематизувати знання про світ. Однак у той час енциклопедія ще не асоціювалася з письмовим твором, а швидше з ідеєю універсальної освіти.

Перші спроби створення письмових енциклопедій з'явилися в античному світі. Одним із найвідоміших прикладів є «Природнича історія» (*Naturalis Historia*) Плінія Старшого, написана в I столітті нашої ери. Ця праця, що складалася з 37 книг, охоплювала знання про природу, мистецтво, медицину та інші галузі. Хоча «Природнича історія» не була енциклопедією

в сучасному розумінні, вона стала «прототипом систематичного зібрання знань, яке прагнуло охопити якомога ширший спектр тем» [16, с. 118].

У середньовічній Європі енциклопедична традиція розвивалася в контексті релігійної та схоластичної культури. Одним із ключових творів цього періоду є «Етимології» Ісидора Севільського (VII століття), які систематизували знання про мову, природу, історію та релігію. Ця праця стала важливим джерелом для середньовічних учених і заклала основу для подальшого розвитку енциклопедичних творів. У цей період енциклопедії часто мали «дидактичний характер, спрямований на збереження знань у межах християнської парадигми» [22, с. 84].

Справжній прорив у розвитку енциклопедій відбувся в епоху Відродження та Просвітництва, коли знання почали розглядатися як інструмент прогресу та інтелектуального звільнення. У XVII–XVIII століттях енциклопедії стали більш структурованими, а їхній зміст відображав дух наукової революції.

Одним із перших був Джон Гарріс, який у 1704 році опублікував «*Lexicon Technicum*», першу енциклопедію, присвячену природничим наукам і техніці. Ця праця «заклала основи для тематичних енциклопедій, які фокусувалися на окремих галузях знань» [47, с. 175].

Найвизначнішим прикладом енциклопедичної традиції XVIII століття стала *Encyclopédie, ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers* за редакцією Дені Дідро та Жана Лерона д'Аламбера, опублікована в 1751–1772 роках. Ця праця не лише систематизувала знання, а й стала маніфестом просвітницької ідеології.

Encyclopédie містила статті, написані провідними мислителями того часу, такими як Вольтер і Руссо, і мала на меті не лише інформувати, а й сприяти критичному мисленню та реформам у суспільстві. Вона вирізнялася чіткою організацією, алфавітним розташуванням статей і акцентом на раціоналізм та емпіризм. Ця енциклопедія «стала символом інтелектуальної

революції та заклала стандарти для сучасних енциклопедичних видань» [45, с. 187].

У XIX столітті енциклопедії стали більш доступними завдяки розвитку друкарської справи та зростанню грамотності. Одним із найвідоміших прикладів цього періоду є *Encyclopædia Britannica*, перше видання якої з'явилося в 1768–1771 роках.

Ця енциклопедія, спочатку скромна за обсягом, з часом стала однією з найавторитетніших у світі, символізуючи універсальний підхід до знань. У XIX столітті *Britannica* та інші енциклопедії, такі як німецька *Brockhaus* чи французька *Larousse*, прагнули охопити всі галузі знань, від науки до культури, і стали важливими джерелами для освіченого середнього класу.

Паралельно з універсальними енциклопедіями з'явилися спеціалізовані видання, присвячені окремим дисциплінам, таким як медицина, право чи мистецтво. Цей процес відображав зростаючу складність наукових знань і потребу в поглибленому висвітленні окремих тем. Наприклад, у XX столітті з'явилися енциклопедії, присвячені літературі, історії чи природничим наукам, які пропонували більш детальний аналіз у межах конкретної галузі [46].

Із появою цифрових технологій наприкінці XX століття концепція енциклопедії зазнала радикальних змін. Традиційні друковані видання поступово почали втрачати популярність через обмеженість обсягу, високу вартість і повільне оновлення інформації. Натомість цифрові енциклопедії, такі як *Microsoft Encarta* (1993–2009), запропонували мультимедійний формат, що поєднував текст, зображення, аудіо та відео. Однак справжньою революцією стало створення Вікіпедії у 2001 році, яка радикально змінила уявлення про енциклопедію.

Вікіпедія запровадила модель відкритої співпраці, де будь-хто може редагувати статті, що забезпечило безпрецедентну доступність і швидкість оновлення інформації. На відміну від традиційних енциклопедій, які створювалися експертами, Вікіпедія базується на колективному інтелекті, що

викликає як захоплення, так і критику через проблеми з достовірністю та упередженістю. Незважаючи на це, Вікіпедія стала «найпопулярнішим енциклопедичним ресурсом у світі, що відображає сучасне розуміння енциклопедії як динамічного, відкритого джерела знань» [1, с. 44].

Сьогодні термін «енциклопедія» охоплює широкий спектр форматів і підходів. У сучасному розумінні енциклопедія – це «систематизоване зібрання знань, яке може бути універсальним або спеціалізованим, друкованим або цифровим, створеним експертами чи спільнотою» [5, с. 370]. Основними рисами сучасної енциклопедії є доступність, актуальність і структурованість інформації. У цифрову епоху енциклопедії також інтегрують інтерактивні елементи, такі як гіперпосилання, мультимедіа та пошукові системи, що полегшують навігацію та доступ до знань.

Еволюція терміна «енциклопедія» відображає зміни в суспільних потребах і технологічних можливостях. Якщо в античності енциклопедія асоціювалася з ідеєю універсальної освіти, то в сучасному світі вона стала інструментом демократизації знань. Водночас цифрова ера поставила нові виклики, такі як управління якістю інформації та боротьба з дезінформацією, що вимагає нових підходів до створення та редагування енциклопедичних ресурсів.

Енциклопедії є важливим інструментом систематизації та поширення знань, виконуючи функцію збереження, узагальнення та передачі інформації. У науковій літературі класифікація енциклопедій є предметом досліджень, спрямованих на розуміння їхньої природи, структури та ролі в інтелектуальному розвитку суспільства. Різноманітність енциклопедичних видань, їхня історична еволюція та функціональне призначення зумовлюють необхідність розробки різних підходів до їхньої класифікації [12, с. 18].

Енциклопедії як форма організації знань мають тривалу історію, що бере початок від античних спроб систематизації інформації, таких як «Природнича історія» Плінія Старшого, до сучасних універсальних і спеціалізованих видань. Із розвитком науки, технологій і видавничої справи

енциклопедії стали об'єктом вивчення бібліотекознавства, інформаційних наук, культурології та інших дисциплін. Класифікація енциклопедій стала необхідною для розуміння їхньої ролі в суспільстві, а також для аналізу їхньої структури, змісту та способів використання.

У науковій літературі підходи до класифікації енциклопедій формувалися під впливом різних чинників, зокрема історичних, культурних, технологічних і функціональних. Дослідники, такі як Р. Коллісон, Є. Кауфманн, А. Хупер та інші, пропонували різні критерії для систематизації енциклопедичних видань, враховуючи їхню тематичну спрямованість, обсяг, цільову аудиторію, спосіб організації матеріалу та носії інформації [19, с. 9]. Ці підходи можна умовно поділити на кілька основних груп, кожна з яких акцентує увагу на певних аспектах енциклопедій.

Одним із найпоширеніших підходів до класифікації енциклопедій є їхній поділ за тематичною спрямованістю. Цей підхід базується на змісті енциклопедичних видань і виділяє два основні типи: універсальні та спеціалізовані енциклопедії.

Універсальні енциклопедії, такі як «Encyclopædia Britannica» [EB], охоплюють широкий спектр знань із різних галузей науки, культури, історії та мистецтва. Вони спрямовані на надання загальної інформації для широкої аудиторії.

Спеціалізовані енциклопедії, навпаки, зосереджені на конкретній галузі знань, наприклад, медицині («Медична енциклопедія»), літературі («Літературна енциклопедія») чи техніці («Технічна енциклопедія»). Цей підхід дозволяє чітко розмежувати енциклопедії за їхнім змістовим наповненням, однак він не враховує інших важливих характеристик, таких як структура чи спосіб подання інформації.

Деякі дослідники, зокрема С. Статі, пропонують додаткову деталізацію спеціалізованих енциклопедій, поділяючи їх на «галузеві, проблемно-орієнтовані та біографічні» [49, с. 723]. Наприклад, біографічні енциклопедії, такі як «Who's Who», зосереджені на персоналіях, тоді як проблемно-

орієнтовані видання можуть фокусуватися на окремих аспектах певної дисципліни, наприклад, енциклопедії з екології чи квантової фізики.

Інший важливий підхід до класифікації енциклопедій ґрунтується на їхній цільовій аудиторії. Цей критерій враховує, для кого призначене видання: для фахівців, широкого загалу чи певних вікових груп. Наприклад, академічні енциклопедії, такі як «The Oxford Companion to Philosophy», орієнтовані на професійну аудиторію, яка потребує поглибленої інформації в межах конкретної дисципліни.

Популярні енциклопедії, як «World Book Encyclopedia», спрямовані на широку аудиторію, включаючи школярів, студентів і людей, які цікавляться загальними знаннями. Окремо виділяють дитячі енциклопедії, які адаптовані до рівня сприйняття молодших читачів, із використанням спрощених формулювань, ілюстрацій і привабливого дизайну.

Цей підхід дозволяє врахувати специфіку використання енциклопедій різними групами читачів, однак він може бути обмеженим у випадках, коли енциклопедія має змішану аудиторію або використовується в різних контекстах. Наприклад, сучасні цифрові енциклопедії, такі як «Вікіпедія», можуть одночасно слугувати як для загального ознайомлення, так і для поглибленого дослідження, що ускладнює їхню однозначну класифікацію за цим критерієм.

Структурно-організаційний підхід до класифікації енциклопедій зосереджується на способі організації матеріалу. Традиційно енциклопедії поділяються на алфавітні, систематичні та змішані. Алфавітні енциклопедії, такі як «Encyclopædia Britannica», упорядковують статті за алфавітом, що полегшує пошук інформації за ключовими словами [20, с. 121].

Систематичні енциклопедії, як-от «Iconographic Encyclopaedia» XIX століття, групують матеріал за тематичними розділами чи дисциплінами, що сприяє глибшому розумінню зв'язків між різними аспектами знань. Змішані енциклопедії поєднують обидва підходи, використовуючи алфавітний порядок у межах тематичних розділів.

Цей підхід є особливо корисним для аналізу внутрішньої структури енциклопедій, оскільки він відображає логіку їхньої побудови. Однак сучасні цифрові енциклопедії, які часто використовують гіпертекстові посилання та пошукові системи, дещо нівелюють значення цього критерію, оскільки дозволяють користувачам отримувати доступ до інформації незалежно від її організації [18, с. 48].

Із появою нових технологій важливим став підхід до класифікації енциклопедій за носієм інформації. Традиційно енциклопедії поділяли на друковані та рукописні, однак із розвитком цифрових технологій з'явилися електронні та онлайн-енциклопедії. Друковані енциклопедії, як-от багатотомні видання «*Encyclopædia Universalis*», залишаються важливим джерелом інформації, але поступово витісняються цифровими аналогами. Електронні енциклопедії, такі як «*Microsoft Encarta*» у свій час, пропонували мультимедійний контент і можливість швидкого пошуку. Сучасні онлайн-енциклопедії, зокрема «Вікіпедія», забезпечують «динамічне оновлення інформації, інтерактивність і доступність для глобальної аудиторії» [23, с. 261].

Цей підхід відображає технологічну еволюцію енциклопедій і їхню адаптацію до сучасних інформаційних потреб. Проте він також підкреслює проблему збереження та достовірності інформації в цифрових енциклопедіях, що є предметом окремих дискусій у науковій літературі.

Функціональний підхід до класифікації енциклопедій акцентує увагу на їхній меті та ролі в суспільстві. Дослідники, такі як Л. Лупаренко, виділяють енциклопедії «довідкові, освітні та популяризаторські» [24, с. 104]. Довідкові енциклопедії мають на меті надання точної та стислої інформації для швидкого пошуку. Освітні енциклопедії спрямовані на поглиблене вивчення певної теми чи дисципліни. Популяризаторські енциклопедії, як-от дитячі чи тематичні видання для широкого загалу, мають на меті популяризацію знань і залучення до науки.

Цей підхід дозволяє розглядати енциклопедії в контексті їхнього соціального та культурного значення, однак він менш формалізований, оскільки функції енциклопедій часто перетинаються. Наприклад, сучасна «Вікіпедія» може одночасно виконувати довідкову, освітню та популяризаторську функції.

Систематизація знань є однією з основних функцій енциклопедій. Вона передбачає не просто збирання інформації, але й її організацію в логічно структурованій формі, що полегшує доступ до неї та сприяє її розумінню. Енциклопедії виконують цю функцію через кілька ключових механізмів.

По-перше, енциклопедії забезпечують структурування знань. Вони поділяють інформацію на категорії, розділи чи статті, що дозволяє користувачам швидко знаходити потрібні дані. Наприклад, алфавітний порядок, який став стандартом для багатьох енциклопедій, забезпечує інтуїтивно зрозумілу навігацію. У той же час тематичні енциклопедії, такі як медичні чи технічні, «грукують знання за конкретними дисциплінами, що сприяє глибшому аналізу в межах однієї галузі» [6, с. 75].

По-друге, енциклопедії виконують функцію уніфікації термінології. У процесі створення енциклопедичних статей автори узгоджують терміни, усуваючи неоднозначності та створюючи єдину базу понять, яка є зрозумілою для широкої аудиторії. Це особливо важливо в наукових дисциплінах, де точність термінології відіграє ключову роль.

По-третє, енциклопедії сприяють контекстуалізації знань. Вони не лише надають факти, але й розміщують їх у ширшому контексті, пояснюючи зв'язки між різними явищами та галузями. Наприклад, стаття про квантову механіку в енциклопедії «може містити посилання на історичні відкриття, пов'язані теорії та їхні практичні застосування, що допомагає читачеві зрозуміти значення теми в цілому» [48, с. 820].

Окрім систематизації відомостей, енциклопедії відіграють важливу роль у збереженні знань для майбутніх поколінь. У докомп'ютерну епоху друковані енциклопедії, такі як «Британіка», були основними джерелами, що

фіксували знання в певний історичний момент. Вони слугували своєрідними «капсулами часу», відображаючи не лише наукові досягнення, але й суспільні, культурні та ідеологічні тенденції своєї епохи. Наприклад, радянські енциклопедії часто мали ідеологічний ухил, що робить їх цінними не лише як джерела інформації, але й як історичні документи.

У цифрову епоху функція збереження знань набула нового значення. Онлайн-енциклопедії, такі як Вікіпедія, дозволяють постійно оновлювати інформацію, що робить їх динамічними джерелами знань. Водночас це створює нові виклики, пов'язані з архівацією даних та забезпеченням їхньої достовірності. Наприклад, «Вікіпедія зберігає історію редагувань кожної статті, що дозволяє відстежувати еволюцію знань і суспільних уявлень про певні теми» [1, с. 44].

З появою цифрових технологій роль енциклопедій у систематизації знань зазнала значних змін. Онлайн-платформи, такі як Вікіпедія, радикально демократизували доступ до знань, зробивши їх доступними для мільярдів людей по всьому світу. Завдяки колективному редагуванню Вікіпедія може охоплювати ширший спектр тем, ніж будь-яка традиційна енциклопедія, і оперативно реагувати на нові відкриття чи події. Наприклад, статті про сучасні технології чи поточні події можуть з'являтися та оновлюватися протягом кількох годин.

Проте цифрові енциклопедії стикаються з низкою викликів. Одним із головних є проблема достовірності інформації. Відкрита модель редагування, як у Вікіпедії, дозволяє будь-кому вносити зміни, що підвищує ризик помилок, упередженості чи навіть вандалізму. Для вирішення цієї проблеми використовують механізми перевірки, рецензування та модерації, але вони не завжди є ефективними [2, с. 248].

Іншим викликом є інформаційне перевантаження. У цифрову епоху обсяг доступної інформації зростає експоненціально, що ускладнює її систематизацію. Сучасні енциклопедії мають не лише відбирати релевантну інформацію, але й знаходити способи її стиснення та представлення в

зрозумілій формі. Це вимагає нових підходів до організації контенту, таких як використання гіпертексту, інтерактивних елементів чи штучного інтелекту для персоналізації пошуку.

Отже, енциклопедія – це систематизоване зібрання знань із різних галузей науки, культури, техніки тощо, представлене у вигляді статей, розташованих у певному порядку (алфавітному, тематичному тощо). Вона призначена для надання достовірної, стислої та доступної інформації широкому колу читачів.

Еволюція терміна «енциклопедія» пройшла довгий шлях від античної ідеї всеосяжної освіти до сучасних цифрових платформ, які надають доступ до знань мільйонам людей. Вона відображає не лише розвиток технологій, а й зміну суспільних цінностей – від елітарного збирання знань до їх демократизації. Сьогодні, коли обсяг інформації зростає з безпрецедентною швидкістю, енциклопедії залишаються ключовим інструментом для її організації, уніфікації та збереження. Водночас цифрові технології відкривають нові горизонти, але й ставлять перед енциклопедіями нові виклики, пов'язані з достовірністю та ефективною обробкою даних.

Класифікація енциклопедій у науковій літературі відображає складність цих видань як культурного та інтелектуального феномену. Тематична, аудиторна, структурно-організаційна, технологічна та функціональна класифікації є основними підходами, кожен із яких має свої переваги та обмеження. У сучасних умовах, із поширенням цифрових технологій і глобалізацією доступу до інформації, ці підходи набувають нових інтерпретацій, що враховують динамічність та інтерактивність енциклопедичних ресурсів.

1.2. Історія розвитку української енциклопедичної лексикографії

Українська лексикографія, як галузь філологічної науки, що займається укладанням словників та енциклопедій, є не лише відображенням мовної системи, а й дзеркалом історичних, культурних і суспільних процесів, які формували українську мову та її носіїв. Історичні обставини, політичні реалії, культурні впливи та ідеологічні зміни створювали «унікальний контекст, у якому розвивалася українська лексикографічна традиція» [3, с. 159].

Початки української лексикографії сягають XVI–XVII століть, коли з'явилися перші словники, які фіксували лексику церковнослов'янської та староукраїнської мов. Цей період був позначений «релігійним і культурним контекстом Київської Русі та її спадкоємців, де домінуючою була церковнослов'янська мова» [28, с. 524].

Одним із перших лексикографічних творів вважається «Лексикон словенороський» Памви Беринди (1627), який мав на меті пояснити церковнослов'янські слова через староукраїнські відповідники. Цей словник відображає релігійний контекст епохи, коли церква була основним осередком писемності, а також прагнення кодифікувати мову в умовах культурного відродження, пов'язаного з діяльністю братств і Острозької академії.

Культурний вплив цього періоду полягав у спробах зберегти слов'янську ідентичність у протистоянні польським і латинським впливам. Водночас історичні обставини, зокрема входження українських земель до складу Речі Посполитої, спричинили значний вплив польської лексики, що позначилося на двомовних словниках, таких як польсько-українські глосарії. Ці ранні лексикографічні праці були не лише інструментами для перекладу, а й засобами збереження національної ідентичності в умовах чужоземного панування.

У XVIII столітті українська лексикографія розвивалася в умовах посилення російської імперської політики, зокрема після ліквідації Гетьманщини та приєднання українських земель до російської імперії.

Заборона української мови в офіційному вжитку, зокрема після Валуєвського циркуляру (1863) та Емського указу (1876), суттєво обмежувала розвиток лексикографії. Проте цей період також став часом «пробудження національної свідомості, що позначилося на лексикографічних працях» [31, с. 83].

Важливим явищем було збирання фольклору та етнографічного матеріалу, що стимулювало укладання словників, які фіксували живу народну мову. Наприклад, словник Івана Войцеховича (1821) містив лексику, зібрану з народних джерел, що відображало прагнення зберегти автентичну українську мову в умовах русифікації. Культурний рух, пов'язаний із діяльністю «Руської трійці» та інших діячів, сприяв популяризації української мови як окремої від російської чи польської.

У XIX столітті лексикографія також зазнала впливу романтизму, який підкреслював значення народної культури. Словники цього періоду, такі як «Словарь малоросійского наречія» Павла Білецького-Носенка (1840-і роки), були спробами кодифікувати українську мову як самостійну. Однак ці праці часто залишалися рукописними через цензурні обмеження, що відображає історичний контекст імперського тиску.

XX століття стало переломним для української лексикографії, адже воно збіглося з добою національного відродження та боротьбою за державність. Після революційних подій 1917–1921 років і короткочасного існування Української Народної Республіки українська мова отримала офіційний статус, що стимулювало розвиток лексикографії. У цей період з'явилися словники, які «мали на меті не лише фіксацію лексики, а й її нормалізацію» [35, с. 41].

Наприклад, «Словарь української мови» Бориса Грінченка (1907–1909) став визначною подією, оскільки систематизував лексичний фонд української мови, включаючи як літературну, так і діалектну лексику. Цей словник відображав культурний рух за утвердження української ідентичності, а також прагнення створити єдину мовну норму.

У 1920–1930-х роках, у період українізації в Україні, лексикографія пережила справжній розквіт. Було укладено «численні термінологічні словники, які охоплювали різні галузі науки, техніки та культури» [36, с. 87].

Ці словники, як-от «Російсько-український словник» за редакцією Всеволода Ганцова, мали на меті збагатити українську мову спеціальною термінологією, що відповідало культурному завданню модернізації мови. Однак сталінські репресії 1930-х років і політика русифікації призвели до знищення багатьох лексикографічних проєктів і їхніх авторів, що стало трагічною сторінкою в історії української лексикографії.

Радянський період (особливо після 1930-х років) характеризувався значним ідеологічним впливом на лексикографію. Словники цього часу часто створювалися з урахуванням політичних вимог, що призводило до цензурування лексики, пов'язаної з національною ідентичністю, релігією чи історичною пам'яттю. Наприклад, у словниках уникали слів, які асоціювалися з українським націоналізмом, а також обмежували використання діалектної лексики, щоб наблизити українську мову до російської.

Попри це, у другій половині ХХ століття з'явилися важливі лексикографічні праці, такі як одинадцятитомний «Словник української мови» [СУМ] (1970–1980), створений Інститутом мовознавства АН УРСР. Цей словник став спробою систематизувати лексичний фонд української мови, хоча й зазнав критики за ідеологічну заангажованість і обмеження у висвітленні певних пластів лексики. Культурний контекст цього періоду полягав у балансуванні між збереженням національної мови та необхідністю відповідати радянським ідеологічним стандартам [41, с. 15].

Після здобуття Україною незалежності в 1991 році лексикографія отримала новий імпульс для розвитку. Відродження національної свідомості, деколонізація культурного простору та інтеграція в європейський контекст сприяли створенню нових словників, які відображають сучасний стан української мови. Зокрема, з'явилися словники нових термінів, пов'язаних із

інформаційними технологіями, економікою та глобалізацією, що відображає культурні зміни в суспільстві.

Українська енциклопедична традиція є важливим елементом інтелектуальної культури України, що сформувалася під впливом історичних, культурних і суспільних процесів. Її витoki сягають глибокої давнини, коли перші спроби систематизації знань з'являлися у вигляді літописів, хронік, а згодом і перших енциклопедичних праць. Ця традиція розвивалася в контексті європейських інтелектуальних течій, але мала виразний національний характер, що відображав прагнення українців до самоусвідомлення та збереження власної ідентичності.

Перші прояви енциклопедичної традиції в Україні можна простежити ще в добу Київської Русі (IX–XIII століття). Літописи, такі як «Повість минулих літ» (початок XII століття), створена Нестором Літописцем та іншими книжниками, стали своєрідними енциклопедичними зведеннями знань того часу. Ці тексти містили не лише хронологічні записи подій, а й відомості про географію, етнографію, релігію, побут і культуру слов'янських народів. Літописи виконували функцію збереження та передачі знань, що було характерною рисою ранньої енциклопедичної практики. Наприклад, у «Повісті минулих літ» «описуються не лише політичні події, а й космогонічні уявлення, легенди про походження слов'ян, а також відомості про сусідні народи» [39, с. 7].

У цей період також з'являються перекладні збірки, такі як «Ізборники» 1073 і 1076 років, створені за ініціативи князя Святослава Ярославича. Ці рукописні книги містили уривки з біблійних текстів, творів отців церкви, філософських трактатів і природничих знань. Вони мали енциклопедичний характер, оскільки систематизували інформацію з різних галузей знань, доступних на той час. «Ізборники» були не лише релігійними текстами, а й своєрідними посібниками для освічених людей, що відображали прагнення до універсального знання.

У XVI–XVII століттях, у період козацької доби, енциклопедична традиція в Україні набула нових форм. Цей час характеризується розквітом освіти, зокрема завдяки діяльності братських шкіл та Києво-Могилянської академії, заснованої в 1632 році. Академія стала осередком інтелектуального життя, де формувалася нова генерація вчених, які прагнули систематизувати знання в дусі європейського бароко.

У цей період створюються так звані «лексикони» – словники, які містили пояснення термінів, історичних і богословських понять. Наприклад, «Лексикон слов'яноруський» Памви Беринди (1627) став важливим кроком у розвитку української лексикографії, що є складовою енциклопедичної традиції. Цей твір «не лише пояснював значення слів, а й містив відомості з історії, культури та релігії, що робило його протоенциклопедичним» [33, с. 49].

Козацькі літописи, такі як «Літопис» Самійла Величка чи Густинський літопис, також продовжували традицію систематизації знань. Вони поєднували історичні оповіді з географічними, етнографічними та культурними відомостями, що відповідало духові барокової енциклопедичності, коли прагнення до універсальності знань було ключовою рисою інтелектуальної культури.

Справжній прорив у розвитку української енциклопедичної традиції відбувся в XIX столітті, коли під впливом національного відродження українська інтелігенція почала активно працювати над створенням власних енциклопедичних видань. Цей період характеризується поживанням інтересу до української мови, культури та історії, що стало відповіддю на асиміляційні політики російської та Австро-Угорської імперій.

Значний внесок у розвиток енциклопедичної традиції зробила діяльність Наукового товариства імені Шевченка (НТШ), заснованого у 1873 році у Львові. НТШ стало осередком української науки в умовах, коли українська мова зазнавала утисків. У кінці XIX – на початку XX століття товариство почало видавати «Записки Наукового товариства імені

Шевченка», які містили статті з різних галузей знань – від історії та літератури до природничих наук. Ці видання мали «енциклопедичний характер, оскільки прагнули охопити широкий спектр знань, доступних українській інтелігенції» [30, с. 148].

На початку XX століття, в умовах політичних змін, зокрема після революційних подій 1917–1921 років, енциклопедична справа в Україні отримала новий імпульс. У цей період з'являються перші спроби створення універсальних енциклопедій, які б охоплювали широкий спектр знань.

Одним із ключових проєктів була «Українська загальна енциклопедія» (1930–1935), видана у Львові за редакцією Івана Раковського. Ця тритомна праця, опублікована у Галичині, стала першим універсальним енциклопедичним виданням українською мовою. Вона охоплювала різноманітні галузі знань, від природничих наук до історії та культури, і була спрямована на популяризацію української мови та культури.

У цей же період, у радянській Україні, енциклопедична справа розвивалася під сильним ідеологічним впливом. Радянська влада намагалася контролювати зміст енциклопедичних видань, що призвело до появи праць, які відповідали офіційній ідеології. Наприклад, «Українська радянська енциклопедія» (УРЕ), перше видання якої почало виходити в 1930-х роках, була спрямована на популяризацію радянських наративів. Незважаючи на ідеологічну заангажованість, ця енциклопедія «містила значний обсяг інформації про Україну, хоча й з певними викривленнями» [28, с. 525].

Після Другої світової війни енциклопедична справа в Україні розвивалася у двох паралельних напрямках: у діаспорі та в радянській Україні. У діаспорі, зокрема в Західній Європі та Північній Америці, українські вчені, які емігрували після війни, продовжували працювати над збереженням національної пам'яті.

Найвизначнішим досягненням цього періоду стала «Енциклопедія українознавства» за редакцією Володимира Кубійовича, видана у 1949–1989 роках. Ця праця, опублікована Науковим товариством імені Шевченка,

складалася з двох частин: загальної (універсальної) та словникової (тематичної). Вона стала справжнім скарбом українознавства, охоплюючи історію, культуру, літературу, мистецтво та інші аспекти української спадщини. «Енциклопедія українознавства» була створена «зусиллями української діаспори і мала величезне значення для збереження національної ідентичності» [4, с. 73].

У радянській Україні енциклопедична справа залишалася під контролем держави. У 1959–1965 роках було видано друге видання «Української радянської енциклопедії» у 17 томах. Незважаючи на ідеологічні обмеження, ця енциклопедія стала важливим джерелом знань, оскільки містила детальну інформацію про Україну, її історію, культуру та науку. Проте «багато статей були цензуровані, а деякі аспекти української історії, зокрема пов'язані з національно-визвольним рухом, замовчувалися або подавалися в спотвореному вигляді» [28, с. 528].

Після здобуття Україною незалежності в 1991 році енциклопедична справа отримала новий поштовх. З'явилася можливість створювати видання, вільні від ідеологічного тиску, які б об'єктивно висвітлювали історію та культуру України. У цей період було розпочато роботу над новими проєктами, які мали на меті заповнити прогалини, залишені радянською цензурою.

Одним із ключових проєктів стала «Енциклопедія сучасної України» (ЕСУ), видання якої розпочалося у 2001 році під егідою Національної академії наук України. ЕСУ є «універсальним енциклопедичним виданням, яке охоплює всі сфери життя сучасної України, включаючи біографії видатних діячів, історію, науку, культуру та економіку. На сьогодні це одна з наймасштабніших енциклопедичних ініціатив в Україні» [28, с. 530].

Паралельно з універсальними енциклопедіями розвивалися спеціалізовані видання. Наприклад, «Енциклопедія історії України» (2003–2013), видана в 10 томах, стала важливим джерелом для вивчення української історії. Інші спеціалізовані енциклопедії, такі як «Енциклопедія української

діаспори» чи «Шевченківська енциклопедія», зосереджувалися на окремих аспектах української культури та історії.

На початку XXI століття розвиток інформаційних технологій кардинально змінив підходи до створення та поширення енциклопедичних знань. В Україні, як і в усьому світі, почали з'являтися цифрові енциклопедії, які забезпечують ширший доступ до інформації. Одним із найвідоміших проєктів є українська версія «Вікіпедії», яка стала популярним джерелом знань для широкого загалу. Українська «Вікіпедія», започаткована у 2004 році, швидко зростала завдяки зусиллям волонтерів і на сьогодні є одним із найпопулярніших україномовних ресурсів у мережі.

Крім того, традиційні енциклопедичні проєкти, такі як «Енциклопедія сучасної України», почали створювати цифрові версії своїх видань. Це дозволяє не лише зберігати інформацію в електронному форматі, а й оновлювати її в реальному часі.

Енциклопедичні видання в Україні мають багату історію, яка відображає культурний, інтелектуальний та політичний розвиток нації. Вони є важливим інструментом збереження знань, формування національної свідомості та популяризації науки. Розвиток енциклопедичної справи в Україні можна умовно поділити на кілька ключових етапів, кожен з яких позначений особливостями соціально-політичного контексту, технологічними змінами та культурними потребами суспільства.

Від літописів і «Ізборників» до лексиконів козацької доби та перших енциклопедичних видань XIX–XX століть, ця традиція відображає прагнення українців до систематизації знань і збереження власної культурної ідентичності. Ключовими етапами її розвитку стали діяльність освітніх осередків, таких як Києво-Могилянська академія та Наукове товариство імені Шевченка, а також поява перших україномовних енциклопедій у XX столітті. Ця традиція продовжує розвиватися, залишаючись важливою частиною інтелектуального життя України.

1.3. Проблеми розмежування довідкових видань

У сучасному інформаційному суспільстві довідкові видання відіграють ключову роль у систематизації та поширенні знань. Серед них особливе місце посідають енциклопедії, які часто асоціюються з універсальністю та авторитетністю. Проте, крім енциклопедій, існує широкий спектр інших довідкових видань – словники, довідники, атласи, хрестоматії тощо. Для чіткого розуміння їхньої специфіки необхідно визначити критерії, які дозволяють розмежувати енциклопедії та інші типи довідкових видань.

Енциклопедія – це «довідкове видання, яке систематизує знання з однієї або кількох галузей у вигляді статей, розташованих у певному порядку (алфавітному, тематичному чи хронологічному)» [39, с. 4]. Основною ознакою енциклопедії є її універсальність або спрямованість на всебічне висвітлення певної галузі знань.

Наприклад, універсальні енциклопедії, такі як *Encyclopædia Britannica*, охоплюють широкий спектр тем – від природничих наук до гуманітарних дисциплін [ЕВ]. Галузеві енциклопедії, як-от медична чи літературна, «зосереджуються на специфічній сфері, але прагнуть до максимально повного її опису» [44, с. 272].

Енциклопедії вирізняються глибиною викладу інформації. Словникові статті в них зазвичай мають аналітичний характер, містять історичний контекст, ключові факти, а часто й посилання на першоджерела.

Вони розраховані на широку аудиторію, яка прагне отримати ґрунтовне уявлення про предмет, а не лише поверхневі відомості. Наприклад, стаття про квантову механіку в енциклопедії не лише пояснить основні поняття, але й розгляне історію розвитку теорії, її основні принципи та вплив на сучасну науку.

Ще однією важливою характеристикою енциклопедій є їхня структурована організація. Алфавітний порядок найпоширеніший, оскільки він полегшує пошук інформації. Однак у деяких випадках, особливо в

галузових енциклопедіях, застосовується тематична структура, яка дозволяє логічно пов'язати статті в межах однієї дисципліни. Крім того, енциклопедії часто містять додаткові елементи, такі як ілюстрації, карти, таблиці, бібліографічні списки, що підвищують їхню інформативність.

На відміну від енциклопедій, інші довідкові видання, такі як словники, довідники, атласи чи хрестоматії, мають більш вузьке функціональне призначення. Словники, наприклад, «зосереджуються на поясненні значень слів (мовні словники), термінів (термінологічні словники) або біографічних даних (біографічні словники)» [42, с. 130].

Їхня мета – надати коротку, чітку інформацію, яка не потребує розгорнутого контексту. Наприклад, тлумачний словник української мови пояснює значення слова, його граматичні форми та, можливо, приклади вживання, але не заглиблюється в історичний чи культурний контекст.

Довідники призначені для швидкого пошуку конкретних даних. Наприклад, телефонний довідник містить контактну інформацію, а довідник з математики – формули та таблиці.

Атласи зосереджені на картографічній інформації, яка може супроводжуватися короткими поясненнями. Хрестоматії є збірниками текстів, які ілюструють певну тему чи епоху, але не претендують на систематичне викладення знань.

Основна відмінність цих видань від енциклопедій полягає в їхній спеціалізації та лаконічності. Вони «не прагнуть до універсальності чи глибини, а зосереджуються на наданні конкретної, часто утилітарної інформації» [43, с. 249].

Для чіткого розмежування енциклопедій та інших довідкових видань можна виділити кілька ключових критеріїв:

- обсяг і глибина інформації. Енциклопедії вирізняються розгорнутим викладом, який включає не лише факти, але й їхній аналіз, історичний контекст, міждисциплінарні зв'язки. Наприклад, стаття про Другу світову війну в енциклопедії міститиме хронологію подій, аналіз причин і наслідків,

інформацію про ключові постаті та вплив на сучасність. Натомість довідник з історії може обмежитися переліком дат і подій, а словник – коротким визначенням терміна «Друга світова війна»;

– універсальність проти спеціалізації. Енциклопедії, навіть галузеві, прагнуть до максимально повного охоплення теми. Наприклад, юридична енциклопедія висвітлює всі аспекти права – від теорії до практики. Водночас юридичний словник зосередиться лише на термінах, а довідник юриста – на практичних аспектах, таких як зразки документів;

– цільова аудиторія. Енциклопедії розраховані на широку аудиторію, яка прагне отримати ґрунтовні знання. Вони підходять як для фахівців, так і для тих, хто лише ознайомлюється з темою. Інші довідкові видання, як правило, мають більш вузьку аудиторію. Наприклад, «технічний довідник призначений для інженерів, а тлумачний словник – для тих, хто вивчає мову» [38, с. 41].

– структурна організація. Енциклопедії мають чітко визначену структуру, яка полегшує навігацію. Вони часто містять перехресні посилання, індекси, додаткові матеріали. Словники та довідники зазвичай простіші за структурою, а їхній зміст обмежується переліком термінів або даних. Наприклад, атлас може мати лише карти з мінімальними коментарями, тоді як енциклопедія географії включатиме статті про країни, природні об'єкти, клімат тощо;

– функціональне призначення. Енциклопедії мають освітню та пізнавальну функцію, спрямовану на формування цілісного уявлення про предмет. Інші довідкові видання частіше виконують утилітарну функцію – надання швидкої відповіді на конкретне запитання. Наприклад, хрестоматія з літератури допоможе ознайомитися з текстами, але не пояснить їхнього історичного чи культурного значення так, як це зробить літературна енциклопедія.

У цифрову епоху межі між енциклопедіями та іншими довідковими виданнями стають менш чіткими. Онлайн-платформи, такі як Вікіпедія,

поєднують риси енциклопедій (універсальність, розгорнуті статті) з елементами інших довідкових видань (швидкий доступ, можливість пошуку окремих термінів). Водночас «цифрові словники чи бази даних, як-от Merriam-Webster Online чи Google Scholar, можуть містити додаткові пояснення чи контекст, що наближає їх до енциклопедичного формату» [32, с. 103].

Однак навіть у цифровому середовищі енциклопедії зберігають свою унікальність завдяки акценту на систематизації знань і їхній аналітичній подачі. Наприклад, Вікіпедію, попри свою універсальність, часто «критикують за нерівномірну глибину статей, що відрізняє її від традиційних енциклопедій, створених професійними редакторами» [29, с. 227].

Традиційно довідкові видання визначалися як спеціалізовані джерела інформації, призначені для швидкого пошуку фактів, даних або пояснень. Енциклопедії, словники, довідники, атласи та бібліографічні покажчики слугували основними формами таких видань. Їхньою ключовою характеристикою була структурованість, авторитетність і чітко визначена спрямованість на надання стислої, об'єктивної та верифікованої інформації. Межі довідкових видань у доцифрову епоху були відносно чіткими: «вони існували переважно у друкованому форматі, мали фіксований обсяг, періодичність оновлення та цільову аудиторію» [25, с. 310].

Однак із появою цифрових технологій і глобальної мережі Інтернет ці межі почали розмиватися. Сучасні довідкові ресурси більше не обмежуються фізичними носіями, а їхній зміст, форма та способи доставки інформації зазнають постійних трансформацій.

Одним із головних технологічних викликів є перехід від друкованих до цифрових форматів. Цифрові довідкові ресурси, такі як онлайн-енциклопедії (наприклад, Вікіпедія), бази даних (Google Scholar, JSTOR) або спеціалізовані платформи (Wolfram Alpha), пропонують безпрецедентну швидкість доступу до інформації та можливість її постійного оновлення. Однак цей перехід ускладнює визначення того, що саме можна вважати довідковим виданням.

Іншим аспектом є інтеграція штучного інтелекту та алгоритмів обробки великих даних. Сучасні системи, такі як чат-боти чи пошукові системи з елементами штучного інтелекту, здатні генерувати відповіді на запити користувачів у реальному часі, використовуючи величезні масиви даних. Це ставить під сумнів необхідність традиційних довідкових видань, адже користувачі дедалі частіше звертаються до таких систем замість класичних енциклопедій. Проблема полягає в тому, що «подібні системи не завжди відповідають критеріям авторитетності та верифікованості, які є ключовими для довідкових видань» [2, с. 248].

Крім того, цифрова епоха породжує проблему надмірної інформаційної доступності. У традиційних довідкових виданнях обсяг інформації був обмеженим, що змушувало редакторів ретельно відбирати матеріал. У цифровому середовищі межі контенту стають розмитими, а користувачі стикаються з інформаційним перевантаженням. Це ускладнює створення довідкових ресурсів, які б одночасно були вичерпними та лаконічними.

Змістові виклики пов'язані з еволюцією потреб користувачів і зміною підходів до організації інформації. Сучасна аудиторія вимагає не лише фактів, а й контексту, інтерактивності та персоналізації. Наприклад, довідкове видання, яке раніше могло обмежуватися статичним текстом, тепер має включати мультимедійні елементи (графіки, відео, інтерактивні карти) та адаптуватися до різних платформ (смартфони, планшети, комп'ютери). Це вимагає від авторів довідкових ресурсів нових підходів до структурування інформації.

Ще одним викликом є забезпечення об'єктивності та достовірності інформації. У цифрових довідкових виданнях, таких як Вікіпедія, контент часто створюється спільнотою, що може призводити до упередженості, помилок або маніпуляцій. На відміну від традиційних енциклопедій, де редакційний контроль забезпечував певний рівень якості, сучасні платформи покладаються на децентралізовані механізми перевірки, які не завжди ефективні. Це ускладнює «визначення меж між довідковими виданнями та

іншими інформаційними ресурсами, такими як форуми чи соціальні мережі» [3, с. 164].

Крім того, глобалізація впливає на зміст довідкових видань. У сучасному світі інформація має бути доступною для різних культур і мов, що вимагає перекладу, адаптації та врахування локальних контекстів. Це створює проблему уніфікації змісту: як забезпечити, щоб довідкове видання було універсальним, але водночас відповідало специфічним потребам різних аудиторій?

Соціокультурні зміни також впливають на визначення меж довідкових видань. Сучасне суспільство характеризується швидкими темпами змін у цінностях, нормах і пріоритетах. Наприклад, зростає попит на інклюзивність і представлення маргіналізованих груп у довідкових ресурсах. Це вимагає перегляду традиційних підходів до відбору тем і термінів, що включають до енциклопедій чи словників. Питання гендерної рівності, етнічної різноманітності та деколонізації знань стають дедалі актуальнішими, що змушує творців довідкових видань переосмислювати їхній зміст і структуру.

Іншим соціокультурним викликом є зміна сприйняття авторитетності. У минулому довідкові видання асоціювалися з академічною чи інституційною легітимністю. Сьогодні ж користувачі дедалі частіше довіряють інформації, створеній спільнотами або навіть окремими особами, якщо вона виглядає переконливо. Це ускладнює розмежування між професійними довідковими виданнями та аматорськими інформаційними ресурсами.

Однією з ключових проблем класифікації довідкової літератури є неоднозначність термінології, що використовується в різних дисциплінах і контекстах. Довідкова література охоплює широкий спектр видань – від енциклопедій і словників до довідників і бібліографічних покажчиків. Однак терміни, які описують зміст цих видань, можуть «мати різне значення залежно від галузі знань» [15, с. 45].

Наприклад, термін «довідник» у технічній літературі може означати посібник із чіткими інструкціями, тоді як у гуманітарних науках він може стосуватися аналітичного огляду джерел. Ця неоднозначність ускладнює створення універсальної класифікаційної схеми, яка б однаково добре працювала для всіх типів довідкових видань.

Крім того, міждисциплінарний характер сучасних досліджень додає складнощів. Наприклад, довідкове видання з біоінформатики може одночасно стосуватися біології, інформатики та статистики, що робить його класифікацію за однією категорією проблематичною. Бібліотекарі змушені обирати між розміщенням такого видання в одній основній категорії чи створенням кількох точок доступу, що може заплутати користувачів.

Із появою цифрових технологій довідкова література перестала бути виключно друкованою. Електронні бази даних, онлайн-енциклопедії, інтерактивні платформи та мультимедійні ресурси розширили межі поняття «довідкова література». Однак традиційні класифікаційні системи, такі як Десяткова класифікація Дьюї (DDC) чи Універсальна десяткова класифікація (УДК), створювалися з урахуванням фізичних носіїв інформації. Вони погано адаптуються до цифрових форматів, які «часто мають нелінійну структуру, динамічний вміст і можливість швидкого оновлення» [23, с. 262].

Наприклад, онлайн-енциклопедія, як-от Вікіпедія, містить статті, які постійно оновлюються, а також включають гіперпосилання на інші ресурси. Класифікувати таку платформу за однією категорією неможливо, оскільки вона охоплює всі галузі знань. Крім того, цифрові ресурси часто мають мультимедійний вміст (відео, аудіо, інтерактивні графіки), що ускладнює їх інтеграцію в традиційні класифікаційні схеми, орієнтовані на текстові документи.

Класифікація довідкової літератури значною мірою залежить від суб'єктивного судження бібліотекаря чи каталогізатора. Наприклад, довідник із медичних термінів може бути класифікований як медична література, але якщо він зосереджений на історії медицини, його також можна віднести до

історичних наук. Вибір основної категорії залежить від інтерпретації змісту, що може призводити до невідповідностей у різних бібліотеках чи базах даних.

Ця проблема посилюється в міжнародному контексті, де різні культурні традиції та підходи до класифікації можуть впливати на організацію літератури. Наприклад, у деяких країнах література з етнографії може бути віднесена до антропології, тоді як в інших – до соціології чи культурології. Такі розбіжності «ускладнюють уніфікацію каталогів і створюють бар'єри для міжнародного обміну інформацією» [34, с. 124].

Багато класифікаційних систем, які використовуються для організації довідкової літератури, були розроблені десятки чи навіть сотні років тому. Наприклад, Десяткова класифікація Дьюї, створена наприкінці XIX століття, не передбачала появи таких дисциплін, як комп'ютерні науки чи геноміка. Хоча ці системи регулярно оновлюються, вони не завжди встигають за швидкими змінами в науці та технологіях. Як наслідок, нові видання довідкової літератури можуть не знаходити відповідного місця в класифікаційних схемах, що ускладнює їх пошук.

Крім того, застарілі системи часто не враховують міждисциплінарний характер сучасних досліджень. Наприклад, довідкове видання з екології може стосуватися біології, хімії, економіки та політики одночасно, але традиційні системи змушують каталогізаторів обирати одну основну категорію, що знижує доступність ресурсу для користувачів з інших дисциплін.

Класифікація безпосередньо впливає на доступність довідкової літератури. Неправильна або неточна класифікація може зробити видання практично «невидимим» для користувачів. Наприклад, якщо довідник із квантової механіки помилково класифіковано як популярну наукову літературу, а не як спеціалізоване видання, дослідники можуть його проігнорувати. І навпаки, надмірно спеціалізована класифікація «може

відлякати широку аудиторію, яка могла б скористатися доступним викладом матеріалу» [50, с. 347].

У цифрових бібліотеках проблема доступності ускладнюється через використання автоматизованих систем індексації. Алгоритми, які базуються на ключових словах чи метаданих, можуть неправильно інтерпретувати зміст довідкового видання, якщо воно має нечітку або багатозначну термінологію. Наприклад, довідник із «штучного інтелекту» може бути проіндексований як література з програмування, хоча насправді він зосереджений на етичних аспектах технології.

Сучасний інформаційний вибух призвів до різкого зростання кількості довідкової літератури, особливо в цифровому форматі. Класифікація величезних обсягів інформації вимагає значних ресурсів і часу. Навіть автоматизовані системи не завжди здатні ефективно обробляти великі масиви даних, особливо якщо вони мають складну структуру чи належать до нових галузей знань.

Наприклад, бази даних наукових статей, таких як PubMed чи Google Scholar, містять тисячі довідкових матеріалів, які потрібно класифікувати за темами, типами чи рівнем спеціалізації. Однак автоматична класифікація часто призводить до помилок, а ручна обробка є надто трудомісткою. Це створює проблему масштабування, коли бібліотеки чи інформаційні системи не встигають обробляти нові надходження [50, с. 347].

Розмежування енциклопедій та інших довідкових видань ґрунтується на низці критеріїв, серед яких ключовими є обсяг і глибина інформації, універсальність, цільова аудиторія, структурна організація та функціональне призначення. Енциклопедії вирізняються прагненням до всебічного охоплення теми, аналітичним підходом і розгорнутим викладом, тоді як інші довідкові видання, такі як словники чи довідники, зосереджені на лаконічності та спеціалізації. У сучасному цифровому світі ці відмінності дещо згладжуються, але енциклопедії залишаються унікальним інструментом для систематизації та поширення знань.

Сучасні виклики у визначенні меж довідкових видань відображають глибокі трансформації в інформаційному суспільстві. Технологічні інновації, зміна змістових пріоритетів, соціокультурні зрушення та економічні реалії змушують переосмислювати традиційні уявлення про довідкові ресурси. Щоб залишатися актуальними, довідкові видання мають поєднувати авторитетність і структурованість із гнучкістю, інтерактивністю та інклюзивністю.

Висновки до розділу 1

У науковій літературі закріпилося таке визначення поняття *енциклопедії*: це впорядкована сукупність знань із різних сфер, зокрема науки, культури, техніки тощо, подана у вигляді статей, організованих за певним принципом (алфавітним, тематичним чи іншим). Її мета – надавати надійну, стислу й доступну інформацію широкій аудиторії.

Термін «енциклопедія» еволюціонував від античного концепту всебічної освіти до сучасних цифрових платформ, що забезпечують доступ до знань мільйонам людей. Цей розвиток відображає не лише технологічний прогрес, а й зміну суспільних цінностей – від елітарного накопичення знань до їхньої демократизації.

У сучасному світі, де обсяг інформації зростає надзвичайно швидко, енциклопедії залишаються важливим інструментом для її систематизації, уніфікації та збереження. Однак цифрові технології, відкриваючи нові можливості, також створюють виклики, пов'язані з достовірністю свідчень і їхньою ефективною обробкою.

У науковій літературі енциклопедії класифікують за різними критеріями: тематичними, аудиторними, структурними, технологічними та функціональними. Кожен із цих підходів має свої сильні сторони й обмеження. У цифрову епоху та в умовах глобалізації ці класифікації набувають нових інтерпретацій, враховуючи динамічність і взаємодію сучасних енциклопедичних ресурсів.

В Україні енциклопедична справа має глибоке історичне коріння, що відображає культурний, інтелектуальний і політичний розвиток нації. Енциклопедії відіграють ключову роль у збереженні знань, формуванні національної ідентичності та популяризації науки. Їхній розвиток можна поділити на кілька етапів, кожен із яких відображає соціально-політичний контекст, технологічні зміни та культурні потреби суспільства.

Від літописів і «Ізборників» до лексиконів козацької доби, а згодом – перших енциклопедичних видань XIX–XX століть, українська традиція демонструє прагнення до систематизації знань і збереження культурної спадщини. Важливу роль у цьому процесі відіграли осередки освіти, зокрема Києво-Могилянська академія та Наукове товариство імені Тараса Шевченка, а також поява україномовних енциклопедій у XX столітті. Ця традиція продовжує розвиватися, залишаючись невід’ємною частиною інтелектуального життя України.

Енциклопедії відрізняються від інших довідкових видань за кількома критеріями: обсягом і глибиною інформації, універсальністю, цільовою аудиторією, структурою та призначенням. На відміну від словників чи довідників, які зосереджені на стислості й спеціалізації, енциклопедії прагнуть до всебічного висвітлення тем, аналітичного підходу та детального викладу. У цифрову епоху ці відмінності стають менш вираженими, але енциклопедії зберігають свою унікальність як інструмент систематизації та поширення знань.

Сучасні виклики для довідкових видань відображають трансформації інформаційного суспільства. Технологічні інновації, зміна пріоритетів контенту, соціокультурні зміни та економічні чинники спонукають переосмислювати традиційні підходи до довідкових ресурсів. Для збереження актуальності енциклопедії мають поєднувати авторитетність і структурованість із гнучкістю, інтерактивністю та інклюзивністю.

РОЗДІЛ 2. ДОСЯГНЕННЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЕНЦИКЛОПЕДИЧНОЇ ЛЕКСИКОГРАФІЇ

2.1. Структурні та змістові особливості літературознавчих та мовознавчих енциклопедій

Енциклопедії, як жанр наукової літератури, мають на меті надання вичерпної, достовірної та структурованої інформації з певної галузі знань. У літературознавстві та мовознавстві вони охоплюють широкий спектр тем: від біографій письменників і лінгвістів до аналізу літературних творів, жанрів, мовних категорій, історичних періодів і теоретичних концепцій. Основними принципами їхньої побудови є:

- «– системність і повнота. Енциклопедія повинна охоплювати ключові аспекти дисципліни, забезпечуючи цілісне уявлення про предмет;
- достовірність і науковість. Інформація має базуватися на перевірених джерелах і відповідати сучасному стану науки;
- доступність. Матеріал має бути поданий у спосіб, зрозумілий як фахівцям, так і широкій аудиторії;
- структурованість. Чітка організація змісту полегшує пошук інформації та сприяє її сприйняттю» [42, с. 130].

Ці принципи реалізуються через вибір моделі організації статей, серед яких найпоширенішими є алфавітний і систематичний підходи. Кожен із них має свої особливості, які впливають на сприйняття енциклопедії та її практичне використання.

Алфавітний принцип організації статей є найпоширенішим у літературознавчих і мовознавчих енциклопедіях. Він передбачає «розташування матеріалу за абеткою, де кожна стаття відповідає певному терміну, імені, поняттю чи явищу» [26, с. 19]. Наприклад, у літературознавчій енциклопедії статті можуть бути присвячені письменникам (Тарас Шевченко, Вільям Шекспір), жанрам (епос, сонет), літературним напрямам (романтизм,

модернізм), а в мовознавчій – граматичним категоріям (іменник, синтаксис), мовам (українська, санскрит) чи лінгвістичним теоріям (структуралізм, генеративна граматика тощо).

Систематичний принцип організації передбачає «групування статей за тематичними або концептуальними розділами, що відображають структуру дисципліни» [25, с. 311]. У літературознавчих енциклопедіях це можуть бути розділи, присвячені літературним періодам (середньовіччя, Відродження), жанрам, національним літературам чи теоретичним школам. У мовознавчих енциклопедіях матеріал може бути організований за рівнями мовної системи (фонетика, морфологія, синтаксис), типами мов (індоєвропейські, семітські) чи лінгвістичними дисциплінами (соціолінгвістика, психолінгвістика).

У сучасних енциклопедіях часто застосовуються гібридні підходи, що поєднують переваги алфавітного та систематичного принципів. Наприклад, основна структура може бути систематичною, але кожен розділ містить алфавітний показник для полегшення пошуку. Альтернативно, алфавітні енциклопедії можуть включати тематичні оглядові статті, які надають ширший контекст. Такі видання, як «The Cambridge Encyclopedia of Language», використовують комбінацію систематичних розділів і алфавітних довідкових матеріалів.

З появою цифрових енциклопедій принципи організації змісту зазнали значних змін. Електронні платформи, такі як онлайн-версії енциклопедій чи бази даних на кшталт «Encyclopaedia Universalis», дозволяють поєднувати обидва підходи завдяки пошуковим системам і гіпертекстовим посиланням. Користувачі можуть шукати інформацію як за ключовими словами (алфавітний підхід), так і через тематичні категорії (систематичний підхід). Це значно підвищує доступність і гнучкість енциклопедій.

Літературознавчі енциклопедії є унікальним типом науково-довідкової літератури, що поєднує систематизоване подання знань про літературу, її історію, теорію, ключові постаті та явища. Вони виконують важливу функцію в академічному середовищі, слугуючи не лише джерелом

інформації, але й інструментом для поглибленого аналізу літературного процесу. Змістові особливості таких видань визначаються їхньою метою – забезпечити комплексне, об'єктивне та науково обґрунтоване висвітлення літературознавчих питань.

Літературознавчі енциклопедії виконують кілька ключових функцій, які визначають їхню цінність для читачів. Вони є джерелом достовірної інформації, що дозволяє швидко отримати відомості про літературні явища чи постаті; сприяють систематизації знань, допомагаючи читачам зрозуміти зв'язки між різними аспектами літератури – наприклад, між творчістю окремого автора та літературною епохою; енциклопедії виконують освітню функцію, будучи важливим інструментом для студентів, викладачів і дослідників. Нарешті, вони сприяють популяризації літератури, зокрема менш відомих національних літератур чи авторів, що особливо актуально в контексті глобалізації.

Літературознавчі енциклопедії є важливим інструментом у систематизації знань про літературу, її історію, теорію, ключові постаті, твори та явища. Структурні особливості таких видань визначаються їхньою метою, цільовою аудиторією та методологічними засадами, що лежать в основі їх створення.

Літературознавча енциклопедія як жанр наукової літератури поєднує риси довідкового видання та аналітичного дослідження. Її структура зазвичай будується за модульним принципом, де кожен модуль (стаття чи розділ) є самостійною одиницею, але водночас інтегрується в загальну систему знань.

Основними структурними елементами є «вступна частина, основний корпус статей, допоміжні апарати (довідкові, бібліографічні, індексні) та, в деяких випадках, додатки» [16, с. 119]. Кожен із цих елементів відіграє свою роль у забезпеченні доступності, системності та повноти інформації.

Вступна частина, як правило, включає передмову або вступ, де окреслюються мета видання, його концептуальні засади, принципи відбору матеріалу та структура. Наприклад, у таких виданнях, як «Літературознавча

енциклопедія» за редакцією Юрія Коваліва чи «The Oxford Encyclopedia of Literary Theory», вступна частина пояснює методологічний підхід (формалізм, структуралізм, постколоніальна теорія тощо) і визначає межі охоплення матеріалу – чи то національна література, чи глобальний літературний контекст.

Основний корпус енциклопедії складається зі статей, які можуть бути різного типу: біографічні (присвячені письменникам, критикам, літературознавцям), термінологічні (роз'яснення літературознавчих понять), тематичні (аналіз літературних течій, жанрів, шкіл) або аналітичні (огляд літературних періодів, явищ, творів). Статті зазвичай розташовані в алфавітному порядку, що полегшує пошук інформації, хоча в деяких виданнях застосовується тематична чи хронологічна організація.

Організація статей у літературознавчих енциклопедіях має свої особливості, зумовлені необхідністю балансувати між стислістю й глибиною викладу. Кожна стаття, незалежно від типу, будується за чіткою структурою: заголовок, основний текст, бібліографічні посилання та, за потреби, крос-референції (посилання на інші статті) [38, с. 42].

Заголовок відображає ключове поняття, ім'я чи явище, а основний текст розкриває зміст у логічній послідовності. Наприклад, у біографічних статтях зазвичай подається коротка інформація про життя письменника, його творчий доробок, вплив на літературний процес і ключові інтерпретації його творів. У термінологічних статтях акцент робиться на чіткому визначенні поняття, його еволюції та контексті вживання.

Важливою особливістю є уніфікація стилю викладу. Літературознавчі енциклопедії прагнуть до об'єктивності, уникаючи суб'єктивних оцінок, хоча інтерпретація літературних явищ неминуче включає елементи аналізу. Наприклад, у статті про романтизм в енциклопедії автори можуть розглядати як загальноєвропейські риси течії, так і її національні особливості, спираючись на праці ключових теоретиків.

Відбір матеріалу для літературознавчої енциклопедії є одним із найскладніших завдань, оскільки літературний процес є багатограним і динамічним. Критерії відбору залежать від спрямованості видання. Наприклад, національно орієнтовані енциклопедії, такі як «Українська літературна енциклопедія», акцентують увагу на письменниках, творах і явищах, що мають значення для конкретної культури, тоді як універсальні видання, як-от «The Cambridge Encyclopedia of Literature», охоплюють світовий контекст.

Основними принципами відбору є:

«– репрезентативність – включення ключових фігур, творів і понять, які мають визначальний вплив на літературний процес;

– актуальність – врахування сучасних літературознавчих дискусій і нових теоретичних підходів;

– системність – забезпечення взаємозв'язку між статтями для створення цілісної картини літературного процесу» [37, с. 49].

Наприклад, у статті про постмодернізм сучасна енциклопедія може включати не лише класичні визначення за Фредріком Джеймісоном чи Ліндою Гатчон, але й аналіз новітніх проявів течії, наприклад, у цифровій літературі чи метамодернізмі.

Допоміжні апарати літературознавчих енциклопедій значно полегшують користування виданням і підвищують його наукову цінність. До них належать:

«– бібліографічні списки, які супроводжують статті та вказують на основні джерела для подальшого вивчення;

– індекси (іменні, предметні, хронологічні), що допомагають швидко знайти потрібну інформацію;

– глосарії, які роз'яснюють специфічні терміни чи скорочення;

– хронологічні таблиці, що фіксують ключові дати літературного процесу» [40, с. 17].

Наприклад, у виданні «Encyclopedia of World Literature in the 20th Century» хронологічні таблиці дозволяють простежити паралельний розвиток літератур у різних країнах, що є цінним для компаративістики.

Сучасні літературознавчі енциклопедії, особливо цифрові, мають додаткові структурні особливості. Електронні платформи, такі як «The Literary Encyclopedia», дозволяють динамічно оновлювати контент, додавати мультимедійні елементи (аудіо, відео, інтерактивні карти) та створювати гіпертекстові посилання між статтями. Це забезпечує більшу гнучкість і доступність, але водночас вимагає чіткої структуризації, щоб уникнути інформаційного перевантаження.

Іншою особливістю є міждисциплінарний підхід. Сучасні енциклопедії часто включають статті, що поєднують літературознавство з іншими дисциплінами – філософією, соціологією, культурологією [34, с. 127]. Наприклад, стаття про феміністичну критику може охоплювати не лише літературні аспекти, а й гендерні студії чи постколоніальну теорію.

Зміст літературознавчих енциклопедій формується через різноманітні типи статей, які можна умовно поділити на кілька категорій:

- біографічні статті. Ці статті присвячені письменникам, критикам, літературознавцям та іншим діячам літератури. Вони містять інформацію про життя, творчість, основні твори та їхній вплив. Наприклад, стаття про Лесю Українку в українській енциклопедії детально описує її біографію, творчий шлях, а також аналізує значення її творів для української та світової літератури [22, с. 83];

- термінологічні статті. Такі статті пояснюють ключові поняття літературознавства, як-от «алегорія», «інтертекстуальність» чи «постмодернізм». Вони зазвичай включають визначення терміна, його етимологію, історію вживання та приклади застосування в літературі [22, с. 83];

- статті про твори. Ці статті аналізують окремі літературні твори, їхній зміст, структуру, контекст створення та значення [22, с. 83]. Наприклад,

стаття про «Енеїду» Івана Котляревського може містити інформацію про її жанрову специфіку, історичний контекст і вплив на розвиток української літератури;

– статті про літературні явища та напрями. Ці статті охоплюють ширші категорії, такі як літературні течії (класицизм, реалізм), жанри (епос, драма) чи національні літератури [22, с. 84]. Вони надають читачеві можливість зрозуміти загальні тенденції розвитку літератури;

– історико-літературні статті. Такі статті присвячені певним періодам або епохам у літературі [22, с. 84], наприклад, «Українська література ХІХ століття» чи «Ренесансна література». Вони аналізують ключові характеристики епохи, її представників і культурний контекст.

Кожна стаття, незалежно від типу, прагне до лаконічності, точності та наукової обґрунтованості. Автори уникають надмірної суб'єктивності, спираючись на факти, літературознавчі дослідження та авторитетні джерела.

Структурні особливості мовознавчих енциклопедій зумовлені їхньою метою – подати складну лінгвістичну інформацію в зрозумілій, логічно впорядкованій формі. Мовознавча енциклопедія, як і будь-яке енциклопедичне видання, має чітко визначену структуру, що забезпечує системність і доступність інформації. Основними складовими є вступна частина, основний корпус статей, допоміжні елементи (наприклад, покажчики, глосарії, бібліографія) та, у деяких випадках, додатки.

Вступна частина зазвичай включає передмову, де окреслено мету, завдання, цільову аудиторію та методологічні засади видання. Наприклад, у таких працях, як «Енциклопедія сучасної лінгвістики» чи «Лінгвістичний енциклопедичний словник», вступ пояснює, які аспекти мовознавства охоплює видання – від загальної теорії мови до прикладних дисциплін, як-от: комп'ютерна лінгвістика чи соціолінгвістика [17, с. 184].

Основний корпус енциклопедії складається зі статей, які є її центральним елементом. Вони можуть бути різного обсягу та типу: від коротких термінологічних довідок до розгорнутих аналітичних нарисів.

Статті зазвичай розташовані в алфавітному порядку, що полегшує пошук інформації, хоча в деяких виданнях, особливо тематичних, може застосовуватися систематичний або хронологічний принцип організації. Наприклад, енциклопедії, присвячені історії мови, можуть групувати статті за періодами розвитку мови чи за мовними сім'ями.

Структурна організація мовознавчих енциклопедій значною мірою залежить від принципів відбору матеріалу. Оскільки мовознавство є багатогранною дисципліною, що охоплює фонетику, граматику, лексикологію, семантику, стилістику, соціолінгвістику, психолінгвістику тощо, редактори стикаються з необхідністю визначити пріоритети [17, с. 185].

Універсальні мовознавчі енциклопедії, як-от «The Cambridge Encyclopedia of Language», прагнуть охопити всі основні напрями мовознавства, надаючи перевагу фундаментальним поняттям і теоріям. Спеціалізовані видання, наприклад, присвячені окремій мові чи групі мов (як «Українська мова : енциклопедія», Київ, 2000), зосереджуються на специфічних аспектах, таких як діалекти, орфографія чи літературна норма.

Відбір матеріалу також залежить від цільової аудиторії. Для професійних лінгвістів енциклопедії пропонують поглиблені статті з акцентом на теоретичні дискусії та найновіші дослідження, тоді як видання для широкого загалу надають перевагу доступності викладу, уникаючи надмірної термінологічної складності.

Важливим аспектом є баланс між історичним і сучасним матеріалом. Наприклад, у статтях про еволюцію мови можуть поєднуватися відомості про прадавні мовні форми з аналізом сучасних тенденцій, таких як вплив цифрових технологій на мову.

Статті в мовознавчих енциклопедіях можна класифікувати за кількома критеріями: обсягом, змістом і функцією. За обсягом виділяють короткі довідкові статті (наприклад, визначення термінів на кшталт «фонема» чи «морфема»), середні за обсягом статті, що розкривають ширші поняття

(наприклад, «синтаксис» чи «семантика»), та великі оглядові статті, які охоплюють цілі галузі чи історичні періоди (наприклад, «історія індоєвропейських мов»).

Зміст мовознавчих енциклопедій формується на основі кількох ключових компонентів, які відображають багатогранність мовознавства як науки. Перш за все, це термінологічні статті, які розкривають зміст основних понять і категорій.

Такі статті зазвичай охоплюють терміни з різних розділів мовознавства, таких як фонетика, морфологія, синтаксис, семантика, прагматика, соціолінгвістика, психолінгвістика тощо [18, с. 51]. Наприклад, у статті про «морфему» розкривається її визначення, класифікація (вільні, зв'язані, нульові), функції в мові та приклади вживання. Ці статті часто супроводжуються історичним контекстом, що висвітлює еволюцію терміна чи концепції.

Іншим важливим компонентом є статті, присвячені окремим мовам або групам мов. Такі статті описують генетичну класифікацію, географічне поширення, фонологічні, граматичні та лексичні особливості мов. Наприклад, у статті про українську мову може бути подано інформацію про її належність до східнослов'янської групи, історичний розвиток, діалектне розмаїття, а також сучасний стан і вплив інших мов. Такі статті часто включають статистичні дані, як-от: кількість носіїв, офіційний статус чи сфери вживання.

Мовознавчі енциклопедії також містять біографічні статті про видатних лінгвістів, чиї праці вплинули на розвиток науки. Наприклад, статті про Фердинанда де Сосюра, Ноама Хомського чи Олександра Потебню розкривають їхній внесок у лінгвістичну теорію, ключові праці та вплив на сучасні дослідження. Такі статті не лише інформують, а й створюють історичний контекст, що допомагає читачам зрозуміти еволюцію мовознавчих ідей.

Окремим сегментом змісту є статті про мовні теорії та школи. Наприклад, статті про структуралізм, генеративну граматику чи когнітивну лінгвістику пояснюють їхні основні принципи, методи аналізу та місце в історії науки. Такі статті часто мають міждисциплінарний характер, залучаючи знання з філософії, психології чи антропології.

У мовознавчих енциклопедіях статті зазвичай розташовані в алфавітному порядку, що полегшує пошук інформації. Однак у деяких енциклопедіях застосовують тематичний підхід, коли статті групують за розділами мовознавства (наприклад, «Фонетика», «Лексикологія»).

Усі статті ґрунтуються на перевірених джерелах, а їхній зміст відображає сучасний стан науки. Незважаючи на науковий характер, мовознавчі енциклопедії прагнуть подавати інформацію зрозумілою мовою, уникаючи надмірної спеціалізації, щоб бути корисними як для фахівців, так і для нефаківців.

Важливою особливістю є міжстаттеві покликання, які створюють мережу взаємопов'язаних понять. Наприклад, у статті про «синтаксис» можуть бути посилання на статті про «речення», «граматичну категорію» чи «валентність». Це дозволяє читачеві поглиблювати знання, переходячи від одного поняття до іншого.

Змістові особливості мовознавчих енциклопедій значною мірою залежать від їхнього типу. Загальні мовознавчі енциклопедії, такі як «Encyclopedia of Language and Linguistics», охоплюють широкий спектр тем, від теоретичних до прикладних аспектів. Вони призначені для міжнародної аудиторії і часто публікуються англійською мовою, щоб забезпечити універсальний доступ. Натомість регіональні чи національні енциклопедії, як-от «Українська мова: енциклопедія», «зосереджуються на особливостях певної мови чи мовної групи, враховуючи культурний і історичний контекст» [20, с. 9]. Наприклад, українські енциклопедії можуть детально висвітлювати питання діалектології, історії правопису чи впливу мовної політики.

Спеціалізовані енциклопедії присвячені термінології, фонетиці чи комп'ютерній лінгвістиці, мають вузький фокус, але пропонують глибший аналіз у межах своєї тематики. Такі видання часто містять детальні схеми, таблиці чи приклади, що ілюструють специфічні явища, наприклад, алгоритми обробки природної мови чи фонологічні моделі.

Типова структура статті включає заголовок, вступну частину (коротке визначення чи опис), основну частину (детальний виклад), висновки або узагальнення, а також бібліографічні посилання. У багатьох випадках статті супроводжуються ілюстративним матеріалом, таким як таблиці (наприклад, порівняння фонем у різних мовах), діаграми (наприклад, синтаксичні дерева) чи карти (для ілюстрації діалектного розподілу) [14, с. 51].

Окрім основного корпусу, мовознавчі енциклопедії містять допоміжні елементи, які полегшують навігацію та використання видання. Показчики (алфавітний, тематичний, іменний) дозволяють швидко знайти потрібну статтю чи пов'язані теми. Наприклад, у показчику можна знайти всі статті, пов'язані з семантикою, або всі згадки про певного лінгвіста.

Глосарії, якщо вони є, допомагають уточнити значення термінів, особливо для читачів-початківців. Бібліографія, розміщена наприкінці статей або в окремому розділі, є важливим інструментом для подальшого поглибленого вивчення теми.

Деякі енциклопедії включають додатки, які містять хронології (наприклад, етапи розвитку певної мови), таблиці (наприклад, порівняння алфавітів) чи навіть тексти мовних пам'яток [14, с. 52]. У цифрових версіях енциклопедій дедалі частіше використовуються інтерактивні елементи, як-от гіперпосилання, аудіозаписи мовлення чи інтерактивні карти.

Однією з ключових особливостей мовознавчих енциклопедій є прагнення до наукової точності в поєднанні з доступністю. Для цього використовують чіткі визначення, приклади з реальних мовних даних, а також перехресні посилання між статтями. Наприклад, стаття про «фонему» може містити посилання на статті про «фонетику», «алофони» чи

«фонологічні системи». Це дозволяє читачеві отримати цілісне уявлення про тему.

Іншою важливою рисою є міждисциплінарний підхід. Оскільки мовознавство тісно пов'язане з антропологією, психологією, соціологією та іншими науками, енциклопедії часто включають статті, що висвітлюють ці зв'язки. Наприклад, стаття про «мову і мислення» може торкатися психолінгвістичних теорій, таких як гіпотеза Сепіра-Ворфа.

У цифрових енциклопедіях структура доповнюється можливостями пошуку за ключовими словами, фільтрації за темами чи навіть персоналізації контенту. Наприклад, користувач може обрати статті, пов'язані лише з семантикою чи певною мовою. Це робить цифрові видання більш гнучкими порівняно з друкованими.

Структурні особливості літературознавчих енциклопедій відображають їхню багатофункціональність як наукових і довідкових видань. Вони поєднують чітку організацію матеріалу, системність і доступність із глибиною аналізу. Їхній зміст характеризується системністю, науковою обґрунтованістю та прагненням до повноти охоплення літературного поля. Основний корпус статей, принципи відбору матеріалу, допоміжні апарати та сучасні цифрові можливості створюють унікальну структуру, яка відповідає потребам як фахівців, так і широкої аудиторії. Літературознавчі енциклопедії не лише фіксують знання, а й формують нові підходи до осмислення літератури, сприяючи її глибшому розумінню в контексті культури та історії.

Структурно-змістові особливості мовознавчих енциклопедій відображають їхню двоїсту природу як наукових і водночас доступних джерел знань. Чітка організація, продуманий відбір матеріалу, різноманітність типів статей і допоміжні елементи забезпечують зручність використання та можливість поглибленого вивчення мовознавчих питань. Їхній зміст охоплює термінологічні, мовні, біографічні та теоретичні аспекти, відображаючи багатогранність мовознавства. Організація матеріалу

базується на принципах системності, достовірності та зрозумілості, що забезпечує їхню універсальність.

2.2. Загальна характеристика будови і змісту різногалузевих енциклопедій

Енциклопедії є унікальними джерелами знань, які систематизують і узагальнюють інформацію з різних галузей людської діяльності. Вони виконують важливу функцію в освіті, наукових дослідженнях і популяризації знань, надаючи структуровану інформацію, яка відповідає потребам різних аудиторій.

Залежно від змісту, цільової аудиторії та методології створення, енциклопедії «поділяють на кілька основних типів: наукові, технічні, гуманітарні та універсальні» [4, с. 31]. Кожен із цих типів має свої особливості, які визначаються їхньою спрямованістю, глибиною висвітлення матеріалу та способом подачі інформації.

Наукові енциклопедії зосереджені на систематизації знань у межах природничих і точних наук, таких як математика, фізика, хімія, біологія, астрономія тощо. Їхньою головною метою є «надання достовірної, перевіреної інформації, яка базується на сучасних наукових дослідженнях і теоріях» [5, с. 372].

Такі енциклопедії зазвичай створюються колективами вчених і фахівців, які мають глибокі знання у відповідних дисциплінах. Вони вирізняються високим рівнем академічної строгості, чіткою структурою та використанням спеціалізованої термінології.

Особливістю наукових енциклопедій є їхня орієнтація на професійну або академічну аудиторію, хоча деякі з них, наприклад, популяризаторські видання, можуть бути доступними й для широкого загалу. Прикладом може слугувати *Encyclopaedia of Mathematics*, яка охоплює широкий спектр математичних понять і теорем, або *Encyclopedia of Physics*, що детально

описує фізичні явища та закони. Такі видання часто містять формули, графіки, схеми та посилання на першоджерела, що робить їх незамінними для дослідників і студентів.

Наукові енциклопедії також характеризуються періодичним оновленням, оскільки наука є динамічною галуззю, де постійно з'являються нові відкриття. У цифрову епоху такі енциклопедії часто переходять в онлайн-формат, що дозволяє оперативно вносити зміни та доповнення. Наприклад, платформи на кшталт Scholarpedia поєднують традиційний енциклопедичний підхід із можливостями вікі-технологій, зберігаючи при цьому наукову достовірність через рецензування статей.

Технічні енциклопедії зосереджені на прикладних аспектах науки та техніки, охоплюючи такі галузі, як інженерія, інформаційні технології, машинобудування, енергетика, авіація тощо. Вони «призначені для фахівців, інженерів, конструкторів і всіх, хто працює з технічними системами або потребує детального розуміння технологічних процесів» [24, с. 104]. Такі енциклопедії, як Encyclopedia of Electrical and Electronics Engineering або McGraw-Hill Encyclopedia of Science & Technology, надають інформацію про принципи роботи механізмів, технологічні стандарти, інноваційні розробки та практичні аспекти їх застосування.

Особливістю технічних енциклопедій є їхня практична спрямованість. Вони не лише описують теоретичні основи, але й містять докладні інструкції, технічні характеристики, схеми та приклади використання. Наприклад, статті можуть включати опис конструкції двигуна, принципи роботи комп'ютерних мереж або стандарти безпеки в будівництві. Це робить технічні енциклопедії цінним ресурсом для вирішення реальних інженерних завдань.

Ще однією характерною рисою є акцент на міждисциплінарність, оскільки сучасні технології часто поєднують знання з кількох галузей. Наприклад, енциклопедія з інформаційних технологій може включати розділи з програмування, кібербезпеки, штучного інтелекту та апаратного забезпечення. Водночас технічні енциклопедії часто використовують

ілюстративний матеріал, як-от діаграми, креслення чи 3D-моделі, що полегшують розуміння складних концепцій.

Гуманітарні енциклопедії охоплюють галузі знань, пов'язані з культурою, історією, літературою, мистецтвом, філософією, релігією, мовознавством та іншими аспектами людської діяльності. Вони спрямовані на висвітлення соціокультурних явищ, історичних подій, біографій видатних діячів і теоретичних концепцій. Прикладами таких видань є World History Encyclopedia [WHE], які пропонують глибокий аналіз гуманітарних дисциплін.

Особливістю гуманітарних енциклопедій є їхня інтерпретаційна природа. На відміну від наукових чи технічних енциклопедій, де інформація базується на об'єктивних фактах і вимірюваних даних, гуманітарні видання часто включають суб'єктивні оцінки, аналіз культурного контексту та різні точки зору. Наприклад, стаття про філософську концепцію може розглядати її з позицій різних шкіл або епох, що сприяє ширшому розумінню теми.

Гуманітарні енциклопедії також вирізняються багатством наративу та акцентом на культурне значення. Вони часто містять ілюстрації, репродукції творів мистецтва, карти чи хронології, які допомагають читачеві зануритися в контекст. Ці видання є важливими для дослідників, викладачів, студентів і всіх, хто цікавиться історією та культурою. У цифровому форматі гуманітарні енциклопедії, такі як Stanford Encyclopedia of Philosophy, надають доступ до глибоких аналітичних статей, які регулярно оновлюються та рецензуються експертами.

Універсальні енциклопедії є найширшими за охопленням, оскільки вони прагнуть охопити всі галузі людських знань – від природничих наук до гуманітарних дисциплін і технічних досягнень. Найвідомішим прикладом є Encyclopædia Britannica [EB]. Такі енциклопедії призначені для широкої аудиторії, включаючи як фахівців, так і пересічних читачів, які прагнуть отримати загальну інформацію про різноманітні теми.

Особливістю універсальних енциклопедій є їхня доступність і універсальність. Вони намагаються подавати інформацію в зрозумілій формі, уникаючи надмірної спеціалізації, що робить їх ідеальними для освітніх цілей і загального ознайомлення. Наприклад, стаття в *Encyclopædia Britannica* про квантову механіку може бути менш деталізованою, ніж у спеціалізованій науковій енциклопедії, але вона буде зрозумілою для широкого загалу.

Універсальні енциклопедії також вирізняються широким діапазоном тем і форматів. Вони можуть містити як короткі довідкові статті, так і розлогі нариси, доповнені ілюстраціями, таблицями та мультимедійними матеріалами. У цифрову епоху універсальні енциклопедії, такі як *Wikipedia*, отримали особливу популярність завдяки відкритості, швидкому оновленню та можливості співпраці багатьох авторів. Однак це також викликає питання щодо достовірності інформації, оскільки такі платформи можуть містити неточності чи упередження.

Кожен тип енциклопедій виконує власну функцію в інформаційному просторі. Наукові енциклопедії є основою для академічних досліджень, надаючи точну й перевірену інформацію. Технічні енциклопедії підтримують практичну діяльність, сприяючи розвитку технологій і інновацій. Гуманітарні енциклопедії «збагачують культурне та історичне розуміння, а універсальні енциклопедії забезпечують широкий доступ до знань для всіх верств населення» [51, с. 77].

У сучасному світі, де інформація стає дедалі доступнішою, енциклопедії адаптуються до нових викликів. Цифрові формати дозволяють інтегрувати мультимедійні елементи, забезпечувати інтерактивність і оперативно оновлювати дані. Проте ключовим залишається питання достовірності та якості інформації, особливо в універсальних і відкритих платформах. У цьому контексті наукові та технічні енциклопедії залишаються еталоном академічної точності, тоді як гуманітарні та універсальні видання відіграють важливу роль у популяризації знань.

Основними структурними елементами різногалузевих енциклопедій є «довідкові статті, ілюстрації, бібліографія та покажчики» [51, с. 41]. Кожен із цих компонентів відіграє важливу роль у формуванні цілісного інформаційного продукту, сприяючи як глибинному розумінню предмета, так і швидкому доступу до потрібних відомостей.

Довідкові статті є центральним елементом будь-якої енциклопедії, оскільки саме вони містять основний обсяг знань. Ці статті зазвичай «структуровані за алфавітним або тематичним принципом і охоплюють широкий спектр тем – від природничих наук до гуманітарних дисциплін, від біографій видатних осіб до описів історичних подій чи технічних винаходів» [43, с. 250]. Їхня основна функція полягає в наданні стислого, але вичерпного викладу інформації, що базується на достовірних джерелах.

Структура довідкової статті зазвичай включає вступ, основну частину та висновки. Вступ визначає предмет статті, окреслює його значення та контекст. Основна частина розкриває деталі, подаючи факти, історичні дані, наукові пояснення чи культурні аспекти. У висновках, якщо вони є, можуть підводитися підсумки або вказуватися перспективи для подальшого дослідження.

Важливою особливістю довідкових статей є їхня лаконічність і об'єктивність: вони уникають суб'єктивних оцінок, надаючи перевагу перевіреним фактам. Наприклад, стаття про хімічний елемент у різногалузевій енциклопедії міститиме дані про його властивості, відкриття, застосування, а також, можливо, історичний контекст, але не включатиме особистих думок автора.

Роль довідкових статей полягає не лише в інформуванні, але й у створенні основи для подальшого пошуку знань. Вони часто містять перехресні посилання на інші статті, що дозволяє користувачеві поглиблювати знання, переходячи від однієї теми до іншої. Отже, довідкові статті виконують функцію як самостійного джерела, так і провідника в інформаційному просторі енциклопедії.

Ілюстрації в різногалузевих енциклопедіях відіграють важливу роль у поданні інформації, доповнюючи текстовий матеріал і сприяючи кращому засвоєнню складних концепцій. Вони включають фотографії, схеми, діаграми, карти, графіки, репродукції творів мистецтва тощо. Візуальний компонент допомагає конкретизувати абстрактні поняття, зробити інформацію більш доступною та запам'ятовуваною.

Наприклад, у статті про астрономію ілюстрація орбіт планет Сонячної системи може значно полегшити розуміння їхнього руху порівняно з текстовим описом. Аналогічно, у біографічній статті портрет історичної особи або репродукція її рукопису створює емоційний зв'язок із читачем, надаючи тексту додаткової автентичності. У технічних статтях схеми чи креслення дозволяють розібратися в конструкції механізмів чи принципах роботи пристроїв.

Окрім пояснювальної функції, ілюстрації виконують «естетичну роль, роблячи енциклопедію привабливішою для читача» [38, с. 41]. Вони також сприяють інклюзивності, адже візуальна інформація легше сприймається людьми з різним рівнем підготовки чи мовними бар'єрами. Однак важливо, щоб ілюстрації були якісними, достовірними та відповідали змісту статті, адже неточна чи неякісна ілюстрація може ввести читача в оману.

Бібліографія є невід'ємною частиною структури різногалузевих енциклопедій, оскільки вона забезпечує прозорість і достовірність представленої інформації. Список використаних джерел, розміщений наприкінці статті або в окремому розділі енциклопедії, вказує на праці, які лягли в основу викладу. Це можуть бути монографії, наукові статті, архівні документи, офіційні видання чи навіть авторитетні інтернет-ресурси.

Роль бібліографії багатогранна. Вона підтверджує наукову обґрунтованість статті, дозволяючи читачеві перевірити факти чи переконатися в їхній достовірності; бібліографія слугує інструментом для подальшого дослідження, надаючи читачеві можливість звернутися до першоджерел для поглибленого вивчення теми, наприклад, у статті про

історичну подію бібліографія може включати посилання на документи, мемуари чи наукові розвідки, що дозволяють читачеві самостійно дослідити контекст події.

У сучасних енциклопедіях, особливо електронних, бібліографія «може містити гіперпосилання на цифрові ресурси, що значно полегшує доступ до джерел» [32, с. 108]. Проте важливо, щоб бібліографічні дані були чітко структурованими та відповідали стандартам цитування, що забезпечує їхню зручність для використання.

Покажчики є важливим елементом, що полегшує навігацію в об'ємному інформаційному масиві енциклопедії. Вони можуть бути алфавітними, тематичними, хронологічними чи навіть географічними, залежно від структури видання. Покажчики дозволяють швидко знайти потрібну статтю або групу статей, пов'язаних із певною темою, без необхідності гортати весь том чи шукати в електронній базі.

Алфавітний покажчик є найпоширенішим і зазвичай розміщується в кінці друкованого видання або в окремому розділі електронної енциклопедії. Він містить перелік усіх статей або ключових понять із зазначенням сторінок чи посилань.

Тематичні покажчики групують статті за певними категоріями, наприклад, «Біологія», «Історія» чи «Технології», що зручно для дослідників, які працюють над широкими темами. Хронологічні покажчики корисні в історичних енциклопедіях, де події впорядковуються за датами, а географічні – у виданнях, присвячених регіонам чи країнам.

Роль покажчиків полягає в економії часу користувача та підвищенні ефективності пошуку інформації. Вони особливо важливі в різногалузевих енциклопедіях, де обсяг даних може бути величезним, а теми – різноманітними. У цифрових енциклопедіях функцію покажчиків частково виконують пошукові системи, але навіть у таких виданнях тематичні чи алфавітні індекси залишаються актуальними для структурованого доступу до інформації.

Усі згадані елементи – «довідкові статті, ілюстрації, бібліографія та покажчики – не функціонують ізольовано, а утворюють цілісну систему, де кожен компонент доповнює інші» [32, с. 109]. Довідкові статті надають змістовну основу, ілюстрації її візуалізують, бібліографія забезпечує достовірність, а покажчики полегшують доступ до інформації. Ця синергія дозволяє різногалузевим енциклопедіям бути універсальними джерелами знань, що відповідають потребам як широкої аудиторії, так і спеціалістів.

Наприклад, у статті про архітектурний стиль читач отримує текстову інформацію про його історію та особливості, бачить ілюстрації з прикладами будівель, може перевірити джерела через бібліографію та знайти пов'язані статті за допомогою покажчиків. Такий підхід забезпечує комплексне сприйняття теми, поєднуючи різні способи подання інформації.

Цільова аудиторія є основним орієнтиром при визначенні пріоритетів висвітлення тем в енциклопедії. Аудиторія може варіюватися за віком, рівнем освіти, професійними інтересами, культурним контекстом та іншими характеристиками. Наприклад, дитяча енциклопедія, орієнтована на молодших школярів, потребує спрощених формулювань, яскравих ілюстрацій та акценту на базові поняття, які сприяють розвитку загальної ерудиції. Натомість академічна енциклопедія, спрямована на дослідників або фахівців, має надавати глибокий аналіз, детальні дані та посилання на першоджерела.

Для визначення потреб аудиторії необхідно проводити попередні дослідження, які можуть включати опитування, аналіз демографічних даних або вивчення ринкових тенденцій. Наприклад, у цифрову епоху, коли значна частина користувачів звертається до онлайн-енциклопедій, таких як Вікіпедія, аналіз пошукових запитів і статистики відвідувань сторінок може допомогти виявити теми, які викликають найбільший інтерес. Такі дані дозволяють редакторам визначити, які статті потребують поглибленого висвітлення, а які можуть бути представлені більш стисло.

Культурний і соціальний контекст також відіграє важливу роль. Наприклад, енциклопедія, створена для використання в Україні, має враховувати національні особливості, історичні події та культурні цінності, які є важливими для місцевої аудиторії. Це може проявлятися у пріоритетному висвітленні тем, пов'язаних з українською історією, літературою чи науковими досягненнями, навіть якщо ці теми менш значущі в глобальному контексті.

Призначення енциклопедії значною мірою формує її структуру, зміст і стиль подачі матеріалу. Енциклопедії можуть мати різні цілі: від загальноосвітніх до вузькоспеціалізованих. Наприклад, «універсальні енциклопедії, такі як *Encyclopædia Britannica*, прагнуть охопити широкий спектр знань, надаючи базову інформацію з різних дисциплін. Їхнє завдання – забезпечити читача загальним уявленням про тему, що часто передбачає баланс між глибиною і доступністю» [37, с. 71]. Спеціалізовані енциклопедії, наприклад, медичні чи технічні, фокусуються на поглибленому висвітленні тем у межах однієї галузі, що вимагає використання професійної термінології та деталізації.

Призначення також впливає на вибір тем. Наприклад, енциклопедія, створена для популяризації науки, може надавати перевагу темам, які демонструють сучасні досягнення або розвінчують поширені міфи, щоб зацікавити широку аудиторію. Водночас енциклопедія, орієнтована на академічне використання, може зосереджуватися на класичних теоріях, історичних подіях або фундаментальних принципах, які є основою для подальших досліджень.

Іншим важливим аспектом є формат енциклопедії. Традиційні друковані видання обмежені обсягом, що змушує редакторів ретельно відбирати теми, надаючи пріоритет тим, які мають найбільшу цінність для аудиторії. У цифрових енциклопедіях таких обмежень менше, але виникає інша проблема – перенасичення інформацією. У цьому випадку пріоритети

визначаються на основі релевантності, популярності та якості контенту, щоб уникнути інформаційного шуму.

Визначення пріоритетів у висвітленні тем є складним процесом, який вимагає системного підходу. Одним із ключових методів є аналіз потреб аудиторії через соціологічні дослідження, фокус-групи або опитування. Наприклад, для дитячої енциклопедії можна провести опитування серед батьків і вчителів, щоб з'ясувати, які теми є найбільш затребуваними для навчання дітей певного віку.

Інший метод – використання даних про пошукові запити та поведінку користувачів. У цифрових енциклопедіях, таких як Вікіпедія, «редактори можуть аналізувати статистику переглядів, щоб визначити, які теми є найбільш популярними, і відповідно коригувати їхній зміст» [1, с. 45]. Наприклад, якщо статистика показує, що статті про сучасні технології чи поп-культуру мають високий попит, редактори можуть розширити ці розділи, додавши більше деталей або актуальних даних.

Крім того, важливим є залучення експертів у відповідних галузях. Вони можуть допомогти визначити, які теми є ключовими для певної дисципліни, а які мають другорядне значення. Наприклад, у медичній енциклопедії експерти можуть рекомендувати приділити більше уваги профілактиці поширених захворювань, ніж рідкісним патологіям, якщо енциклопедія орієнтована на широку аудиторію.

Вивчення пріоритетів у висвітленні тем залежно від цільової аудиторії та призначення енциклопедії є складним, але необхідним процесом для створення якісного інформаційного продукту. Цільова аудиторія визначає мову, стиль і глибину подачі матеріалу, тоді як призначення енциклопедії формує її зміст і структуру.

Інтеграція знань у різногалузових енциклопедіях базується на кількох ключових методологічних принципах: системний підхід, який передбачає розгляд явищ як частин цілісної системи, наприклад, стаття про кліматичні зміни може поєднувати дані з метеорології, екології, економіки та соціології,

щоб представити проблему в усій її комплексності. Такий підхід дозволяє читачеві зрозуміти не лише наукові аспекти явища, а й його соціально-економічні наслідки;

важливим є міждисциплінарний синтез, який передбачає поєднання методів і термінології різних галузей, наприклад, у статті про штучний інтелект можуть бути використані поняття з комп'ютерних наук, когнітивної психології, етики та філософії. Це вимагає від авторів енциклопедій не лише глибокого розуміння окремих дисциплін, а й уміння знаходити точки дотику між ними. Для цього часто застосовуються концептуальні схеми або карти знань, які допомагають структурувати інформацію та виявляти взаємозв'язки;

сучасні енциклопедії використовують технології для полегшення інтеграції знань. Гіпертекстові посилання, інтерактивні діаграми та бази даних дозволяють читачам переходити від однієї теми до іншої, досліджуючи зв'язки між дисциплінами, наприклад, у цифровій енциклопедії стаття про квантову механіку може містити посилання на пов'язані поняття у фізиці частинок, математиці чи навіть філософії науки, створюючи мережу знань.

Незважаючи на очевидні переваги, інтеграція знань у різногалузевих енциклопедіях стикається з низкою викликів. Одним із головних є проблема термінологічної несумісності. Кожна галузь науки має власну мову, і терміни, які є звичними в одній дисципліні, можуть мати інше значення або бути незрозумілими в іншій, наприклад, поняття «ентропія» у фізиці має чітке математичне визначення, тоді як у соціології чи інформаційних науках воно може використовуватися в метафоричному чи адаптованому значенні. Автори енциклопедій змушені знаходити баланс між точністю термінології та її доступністю для широкої аудиторії.

Іншим викликом є ризик поверховості. Оскільки різногалузеві енциклопедії прагнуть охопити широкий спектр тем, існує небезпека спрощення складних концепцій, наприклад, пояснення квантової заплутаності для неспеціаліста може втратити важливі деталі, що знижує

наукову цінність статті. Щоб уникнути цього, редактори часто вдаються до багатошарових підходів, надаючи базовий опис для загальної аудиторії та більш деталізовані розділи для тих, хто бажає заглибитися в тему.

Крім того, інтеграція знань ускладнюється швидким розвитком науки. Нові відкриття та парадигми постійно змінюють наше розуміння світу, що вимагає від енциклопедій гнучкості та здатності до швидкого оновлення. Цифрові платформи, такі як Вікіпедія, «вирішують цю проблему завдяки спільному редагуванню, але це також породжує питання достовірності та якості інформації, оскільки не всі автори мають достатню експертизу для інтеграції знань із різних галузей» [1, с. 47].

Інтеграція знань у різногалузевих енциклопедіях має значний вплив на освіту та суспільство загалом. Такі енциклопедії сприяють популяризації науки, роблячи складні концепції доступними для широкої аудиторії. Це особливо важливо в епоху інформаційного перевантаження, коли людям потрібні надійні джерела для швидкого ознайомлення з новими темами, наприклад, статті про генну інженерію можуть допомогти неспеціалістам зрозуміти не лише технічні аспекти, а й етичні та правові питання, пов'язані з цією технологією.

Також різногалузеві енциклопедії сприяють розвитку критичного мислення. Представляючи інформацію з різних перспектив, вони вчать читачів аналізувати складні проблеми комплексно, наприклад, стаття про урбанізацію може розглядати архітектурні, економічні, екологічні та соціальні аспекти, спонукаючи читача до синтезу інформації та формування власної думки.

Нарешті, такі енциклопедії відіграють ключову роль у формуванні міждисциплінарного підходу до освіти. Вони демонструють, що сучасні проблеми, такі як зміна клімату чи розвиток штучного інтелекту, не можуть бути вирішені в межах однієї дисципліни. Це спонукає освітні установи переглядати навчальні програми, включаючи елементи міждисциплінарного навчання.

Отже, різногалузові енциклопедії – наукові, технічні, гуманітарні та універсальні – є невід’ємною частиною сучасного інформаційного суспільства. Вони відображають багатогранність людських знань і відповідають різним потребам користувачів, від професійних досліджень до загальної освіти. Кожен тип енциклопедій має свої особливості, які визначаються їхньою спрямованістю, аудиторією та методологією створення.

Структурні елементи різногалузевих енциклопедій – довідкові статті, ілюстрації, бібліографія та покажчики – є взаємопов’язаними компонентами, що забезпечують ефективне подання інформації. Довідкові статті формують змістовну основу, ілюстрації полегшують сприйняття, бібліографія гарантує достовірність, а покажчики забезпечують зручність навігації. Разом вони створюють універсальний інструмент для отримання знань, який відповідає потребам сучасного інформаційного суспільства.

Завдяки системному підходу, міждисциплінарному синтезу та використанню сучасних технологій такі енциклопедії створюють цілісну картину знань, доступну як для фахівців, так і для широкої аудиторії. Однак цей процес супроводжується викликами, такими як термінологічна несумісність, ризик спрощення та необхідність постійного оновлення інформації. Попри це, різногалузові енциклопедії відіграють ключову роль у популяризації науки, розвитку критичного мислення та формуванні міждисциплінарного підходу до освіти.

2.3. Електронна енциклопедія та «Українська бібліотечна енциклопедія» – досягнення сучасності

У сучасному інформаційному суспільстві електронні енциклопедії стали важливим інструментом для доступу до знань, значно перевершуючи традиційні друковані видання за низкою ключових параметрів. Завдяки розвитку цифрових технологій, електронні енциклопедії забезпечують швидкий пошук інформації, оперативне оновлення даних та високий рівень інтерактивності, що відповідає потребам сучасних користувачів.

Однією з ключових переваг електронних енциклопедій є їхня «здатність забезпечувати швидкий і точний пошук інформації» [10, с. 54]. На відміну від друкованих енциклопедій, які потребують ручного перегляду сторінок або використання алфавітного покажчика, електронні платформи дозволяють користувачам миттєво знаходити потрібні дані за допомогою пошукових систем.

Сучасні алгоритми пошуку, які використовуються в електронних енциклопедіях, таких як Вікіпедія чи Britannica Online, дають змогу обробляти запити з урахуванням синонімів, пов'язаних термінів і навіть контексту. Наприклад, введення запиту «квантова механіка» може не лише повернути основну статтю, але й запропонувати пов'язані теми, такі як «принцип невизначеності» чи «квантова заплутаність». Така функціональність значно економить час і дозволяє користувачам швидко отримувати доступ до потрібної інформації, навіть якщо їхні знання про предмет обмежені.

Крім того, електронні енциклопедії пропонують гнучкість у фільтрації та сортуванні результатів пошуку. Користувачі можуть уточнювати запити за категоріями, ключовими словами або навіть мовними версіями, що особливо

важливо в багатомовних платформах. Це робить електронні енциклопедії незамінними для глобальної аудиторії, включаючи студентів, дослідників і широку громадськість.

Ще однією значною перевагою є можливість оперативного оновлення контенту. Друковані енциклопедії, такі як *Encyclopædia Britannica* у її класичному вигляді, обмежені статичним характером інформації, яка швидко втрачає актуальність у таких динамічних галузях, як технології, медицина чи політика. Наприклад, стаття про космічні дослідження в друкованому виданні 2000 року не міститиме інформації про місії SpaceX чи відкриття екзопланет у 2020-х роках. Електронні енциклопедії, навпаки, дозволяють оновлювати дані в реальному часі.

Завдяки моделям колективного редагування, як у Вікіпедії, або професійному редакторському нагляду, як у цифрових версіях академічних енциклопедій, інформація може бути виправлена чи доповнена протягом годин або навіть хвилин після появи нових даних. Це забезпечує актуальність і достовірність контенту, що є критично важливим у сучасному світі, де знання швидко еволюціонують.

Інтерактивність є ще однією визначальною рисою електронних енциклопедій, яка значно розширює їхню функціональність порівняно з друкованими аналогами. Інтерактивні елементи, такі як мультимедійний контент (відео, аудіо, інтерактивні графіки), дозволяють користувачам глибше занурюватися в тему.

Наприклад, стаття про Сонячну систему може включати 3D-модель планет, анімацію їхнього руху чи відео з поверхні Марса, отримане від марсоходів. Такий підхід не лише робить навчання більш захоплюючим, але й сприяє кращому розумінню складних концепцій, особливо для візуальних і аудіальних типів сприйняття інформації. Крім того, гіперпосилання, які є стандартом електронних енциклопедій, дозволяють користувачам легко переходити між пов'язаними темами, створюючи нелінійний і персоналізований шлях пізнання.

Інтерактивність також проявляється у можливості користувачів брати участь у створенні та редагуванні контенту. Платформи, такі як Вікіпедія, дозволяють спільноті вносити зміни, додавати нові статті або виправляти неточності, що сприяє демократизації знань. Хоча цей підхід іноді викликає питання щодо достовірності, сучасні механізми модерації та перевірки інформації мінімізують ризики.

Електронні енциклопедії також пропонують персоналізований досвід, адаптуючись до потреб конкретного користувача, наприклад, алгоритми можуть рекомендувати статті на основі попередніх запитів або інтересів, що робить процес пошуку знань більш інтуїтивним.

Крім того, доступність через різні пристрої – від комп'ютерів до смартфонів – забезпечує зручність використання в будь-який час і в будь-якому місці. Це особливо важливо для студентів і професіоналів, які потребують швидкого доступу до інформації в умовах обмеженого часу.

Незважаючи на численні переваги, варто зазначити, що електронні енциклопедії мають і певні виклики, такі як залежність від інтернет-з'єднання чи ризик інформаційного перевантаження через надмірну кількість даних. Проте ці недоліки компенсуються технологічними рішеннями, такими як офлайн-версії енциклопедій або вдосконалені інтерфейси, які допомагають користувачам ефективно орієнтуватися в інформаційному просторі.

Одна з ключових переваг електронних енциклопедій полягає в їхній універсальній доступності: «на відміну від паперових томів, вони не обмежені тиражем чи географією, дозволяючи миттєвий доступ з будь-якого пристрою» [13]. Це радикально посилює роль енциклопедій у освіті та самоосвіті, перетворюючи пасивне читання на інтерактивний процес. Гіпертекстові посилання, мультимедійні елементи (зображення, відео, аудіо) та пошукові функції роблять знання не статичними фактами, а динамічною мережею, де користувач може глибше занурюватися в тему, наприклад, бібліографічні посилання в електронних виданнях часто включають прямі

гіперпосилання на електронні бібліотеки чи первинні джерела, що полегшує подальше дослідження.

У соціогуманітарному вимірі електронні енциклопедії відіграють роль каталізатора культурного обміну. В Україні, де бібліотечна справа зазнала трансформацій після 1991 року – від звільнення від ідеологічних обмежень до впровадження цифрових технологій, – вони стали інструментом популяризації національної спадщини. Монографії, присвячені українській електронній енциклопедистиці, зазначають, що ці проєкти не лише систематизують знання, але й сприяють уніфікації термінології, розвитку міжнародних зв'язків і формуванню енциклопедичної культури як частини суспільних цінностей.

Сьогодні, з появою штучного інтелекту, енциклопедії стикаються з новими викликами: ШІ може генерувати відповіді безпосередньо в пошукових системах, зменшуючи трафік на сайти, але водночас підкреслює важливість авторитетних джерел для перевірки фактів. Отже, електронні енциклопедії еволюціонують, адаптуючись до ШІ, щоб зберегти роль у формуванні перевіреного знання.

Створення електронних енциклопедій залежить від низки цифрових технологій, які забезпечують їхню структуру, функціональність і доступність.

Електронні енциклопедії, особливо ті, що базуються на принципі колективного редагування, як Вікіпедія, використовують системи управління контентом для організації та публікації матеріалів. Наприклад, Вікіпедія працює «на платформі MediaWiki – програмному забезпеченні з відкритим кодом, яке дозволяє користувачам створювати, редагувати та структурувати статті» [1, с. 43]. CMS забезпечує версійність контенту, тобто збереження всіх змін, що дозволяє відстежувати історію редагувань і відновлювати попередні версії статей у разі помилок чи вандалізму.

Електронні енциклопедії спираються на потужні бази даних для зберігання величезних обсягів інформації. Реляційні бази даних, такі як

MySQL, використовують для структурованого зберігання текстів, метаданих і мультимедійних файлів.

Хмарні технології, як-от Amazon Web Services чи Google Cloud, забезпечують масштабованість і доступність контенту для мільйонів користувачів одночасно. Наприклад, Вікіпедія використовує хмарну інфраструктуру для обробки запитів і забезпечення стабільної роботи серверів у всьому світі.

Сучасні енциклопедії інтегрують потужні пошукові системи, які базуються на алгоритмах індексації та ранжування, наприклад, пошуковий механізм Вікіпедії дозволяє користувачам швидко знаходити статті за ключовими словами. Крім того, використання штучного інтелекту (ШІ) і обробки природної мови (NLP) дає змогу автоматизувати категоризацію статей, виявляти помилки та пропонувати релевантний контент. ШІ також застосовується для створення автоматичних перекладів, що сприяє багатомовності електронних енциклопедій.

Цифрові енциклопедії вирізняються «можливістю інтеграції мультимедійного контенту» [12, с. 18]. Зображення, відеоролики, аудіофайли, інтерактивні графіки та 3D-моделі значно збагачують користувацький досвід. Наприклад, статті про географічні об'єкти можуть містити інтерактивні карти, створені за допомогою технологій геоінформаційних систем, а статті про музику – аудіозаписи творів. Такі можливості роблять електронні енциклопедії більш привабливими порівняно з традиційними паперовими виданнями.

Цифрові технології не лише забезпечують технічну основу, але й радикально змінюють організацію процесу створення контенту. Традиційні енциклопедії створювалися командами професійних редакторів і експертів, тоді як сучасні електронні енциклопедії, такі як Вікіпедія, використовують модель краудсорсингу.

Завдяки цифровим платформам мільйони користувачів по всьому світу можуть долучатися до створення та редагування статей. Це забезпечує

швидке оновлення інформації, але водночас створює виклики, пов'язані з контролем якості та достовірності даних.

Для забезпечення якості контенту застосовуються автоматизовані інструменти, такі як боти, які виявляють вандалізм, виправляють орфографічні помилки або додають шаблони для форматування. Крім того, спільноти редакторів розробляють правила та стандарти, які регулюють редагування, а модератори відстежують дотримання цих норм.

Цифрові технології зробили електронні енциклопедії доступними для глобальної аудиторії. Завдяки Інтернету користувачі можуть отримувати інформацію в будь-який час і з будь-якого місця, використовуючи комп'ютери, смартфони чи планшети. Мобільні додатки, такі як додаток Вікіпедії, оптимізують доступ до контенту, пропонуючи зручний інтерфейс і функції офлайн-доступу для регіонів із обмеженим підключенням до мережі.

Інклюзивність також є важливим аспектом. Цифрові енциклопедії підтримують багатомовність, що дозволяє створювати контент різними мовами та адаптувати його до культурних особливостей.

У контексті глобальних трансформацій інформаційного простору, де традиційні друковані видання поступово поступаються цифровим платформам, енциклопедичні проєкти набувають нового значення як інструменти збереження та популяризації знань. Особливе місце серед них посідає «Українська бібліотечна енциклопедія» [УБЕ], онлайн-науково-довідковий ресурс, присвячений бібліотечній справі та бібліотекознавству України.

Ідея створення «Української бібліотечної енциклопедії» [УБЕ] виникла наприкінці 2000-х років на тлі динамічного розвитку бібліотечної галузі після здобуття незалежності: з 1991 року українські книгозбірні позбулися ідеологічних обмежень, оновили теоретичні концепції та започаткували нові напрями, такі як цифрове книгозберігання та користувацьке обслуговування в умовах ринкової економіки. Навесні 2014 року, в умовах економічної кризи та політичної нестабільності, проєкт було переведено в електронний формат,

що дозволило уникнути обмежень друку та забезпечити безперервне оновлення.

Структура «Української бібліотечної енциклопедії» побудована за алфавітним принципом з елементами систематизації, охоплюючи понад 1000 статей станом на 2025 рік. Тематика включає історію українських бібліотек (від княжих часів до сучасних цифрових ініціатив), біографії ключових діячів (наприклад, Петра Могили як зачинателя бібліотекотворення), термінологію (від «бібліотекознавство» до «інформаційно-комунікаційні технології») та практичні аспекти (маркетинг бібліотек, зв'язки з громадськістю).

Кожна стаття супроводжується бібліографією з гіперпосиланнями, що посилює її цінність як інструменту подальшого дослідження. Проект реалізується як міжвідомчий медіапроект за участю фахівців з усієї України, що забезпечує колективну експертизу та уніфікацію термінології.

Роль «Української бібліотечної енциклопедії» [УБЕ] у популяризації знань є багатогранною. По-перше, вона систематизує суму знань бібліотечної сфери, роблячи її компактною та доступною для широкої аудиторії – від студентів спеціальностей «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» до практиків. Це сприяє модернізації бібліотекознавства, яке вивчає закономірності формування фондів, обслуговування користувачів та соціокультурні функції бібліотек.

По-друге, «Українська бібліотечна енциклопедія» популяризує національну ідентичність через акцент на українському контексті: статті про регіональні проекти, як-от «Бібліотечну енциклопедію Харківщини», демонструють локальні здобутки та стимулюють подібні ініціативи. По-третє, як електронний ресурс, «Українська бібліотечна енциклопедія» інтегрується в глобальний дискурс, протидіючи дезінформації та зберігаючи культурну спадщину в цифровому форматі. Проект активно використовують в освітніх програмах, сприяючи професійному розвитку бібліотекарів і популяризації читання як частини громадянського суспільства.

Започаткована як міжвідомчий науковий медіапроект під егідою Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ), «Українська бібліотечна енциклопедія» репрезентує не лише систематизацію знань про національну бібліотечну спадщину, але й інноваційний підхід до енциклопедистики в умовах цифрової ери. Цей проєкт, що стартував у 2014 році з переходом від друкованого до електронного формату, став відповіддю на виклики економічної та політичної кризи в Україні, забезпечуючи безкоштовний доступ до інформації та сприяючи інтеграції бібліотечної спільноти в глобальний науковий дискурс.

Розвиток бібліотечної справи в Україні після здобуття незалежності у 1991 році характеризувався не лише звільненням від ідеологічних стереотипів радянської епохи, але й активним пошуком нових форм осмислення професійної спадщини. «Українська бібліотечна енциклопедія» виникла як відповідь на цю потребу: спочатку замислена як друковане видання, вона еволюціонувала в онлайн-платформу навесні 2014 року, коли керівництво НБУВ, враховуючи складні суспільно-політичні обставини, прийняло рішення про цифровізацію проєкту.

Цей крок дозволив не лише прискорити процес наповнення ресурсу, але й зробити його доступним для широкої аудиторії без фінансових бар'єрів. З червня 2015 року окремі статті почали публікуватися на сайті НБУВ, а згодом проєкт набув статусу загальнодержавного, залучаючи фахівців із різних регіонів України та за її межами.

Генеza «Української бібліотечної енциклопедії» тісно пов'язана з прагненням уніфікувати бібліотечно-інформаційну термінологію та узагальнити накопичений досвід бібліотечної практики. Проєкт став внеском у наукове осмислення бібліотечної сфери, сприяючи розвитку міжнародних культурних зв'язків та подоланню ізоляції української бібліотекознавчої думки від світових тенденцій. У сучасному контексті, коли енциклопедистика переходить від статичних томів до динамічних баз даних, «Українська бібліотечна енциклопедія» ілюструє цю трансформацію,

поєднуючи традиційні енциклопедичні принципи з можливостями веб-технологій.

Структура «Української бібліотечної енциклопедії» [УБЕ] є класичною для енциклопедичних видань, але адаптованою до цифрового середовища, що забезпечує як системність, так і зручність навігації. Ресурс організований як алфавітний покажчик статей, де кожна позиція представлена у формі гіпертекстового документа з чіткою ієрархією елементів: заголовок, анотація, основний текст, джерела та ключові слова.

Головна сторінка сайту містить меню з опціями пошуку, алфавітного каталогу та тематичних рубрик, що дозволяє користувачам обирати між лінійним переглядом і тематичним зануренням. На відміну від традиційних енциклопедій, де структура фіксована обсягом томів, «Українська бібліотечна енциклопедія» є модульною: нові статті додаються послідовно, без жорстких обмежень на обсяг чи послідовність.

Ця гнучкість проявляється в інтеграції мультимедіа-елементів – фотографій архівних документів, ілюстрацій бібліотечних будівель та схем організаційних структур, – що робить структуру не лише текстовою, але й візуальною. Наприклад, статті про ключові установи, такі як НБУВ чи регіональні бібліотеки, супроводжуються хронологічними таблицями та посиланнями на пов'язані ресурси, створюючи мережеву типологію знань.

Така архітектура відповідає принципам сучасної енциклопедистики, де структура слугує не строгим каркасом, а динамічним інструментом для користувача, подібно до Вікіпедії, але з акцентом на академічну надійність. Загалом, структура «Української бібліотечної енциклопедії» охоплює понад 1000 статей (станом на 2025 рік) [УБЕ], розподілених за тематичними блоками: історія бібліотечної справи, персоналії, термінологія, технології та міжнародні зв'язки, що забезпечує повноту охоплення предметної галузі.

Зміст «Української бібліотечної енциклопедії» є її ключовою цінністю, оскільки фокусується на всебічному висвітленні української бібліотечної справи від давніх часів до сьогодення. Енциклопедія охоплює широкий

спектр тем: від еволюції бібліотек у Київській Русі до сучасних викликів цифровізації та інтеграції в глобальні інформаційні мережі.

Центральне місце посідають статті про ключові установи – національні, регіональні та спеціалізовані бібліотеки, – де детально аналізуються їхня історія, фонди та роль у суспільстві. Наприклад, опис НБУВ включає не лише хронологію подій, але й оцінку її внеску в національну культуру, з акцентом на унікальні колекції рукописів та раритетів.

Значну частину змісту становлять біографічні нариси про видатних бібліотекознавців, таких як Ніна Семененко чи представники харківської бібліотечної школи, що підкреслює персоналізований аспект знань. Термінологічний блок уніфікує поняття, як-от «бібліотечний маркетинг» чи «інформаційні технології в бібліотечній справі», сприяючи стандартизації мови професії. Зміст також відображає регіональні особливості: статті про «Бібліотечну енциклопедію Харківщини» демонструють локальний контекст, інтегруючи його в національний наратив [УБЕ].

У контексті сучасної енциклопедистики, де акцент робиться на інтердисциплінарності, «Українська бібліотечна енциклопедія» переплітає бібліотекознавство з історією, культурологією та інформаційними технологіями, пропонуючи не сухі факти, а аналітичні інтерпретації. Цей підхід робить енциклопедію не лише довідником, але й джерелом для наукових досліджень, де кожна стаття завершується бібліографічними посиланнями, забезпечуючи інтеграцію знань.

Унікальність «Української бібліотечної енциклопедії» полягає в її гібридному характері – поєднанні академічної глибини з цифровою доступністю, – що вирізняє її серед аналогів, як-от регіональна «Бібліотечна енциклопедія Харківщини» чи загальніші проекти на кшталт «Енциклопедії сучасної України».

Проект є міжвідомчим: залучення фахівців з Української бібліотечної асоціації, регіональних бібліотек та академічних інститутів забезпечує плюралізм поглядів і уникнення монополії однієї установи. Динамічне

наповнення – щорічне додавання статей (наприклад, 12 нових у 2019 році в аналогічних проєктах) – робить «Українську бібліотечну енциклопедію» «живою» енциклопедією, здатною реагувати на актуальні події, як-от впровадження цифрових платформ під час пандемії чи воєнного стану.

Ще одна особливість – відкритість для користувачів: безкоштовний доступ, відсутність реєстрації та інтеграція з соціальними мережами (наприклад, Facebook-сторінка проєкту) сприяють популяризації. У порівнянні з радянськими енциклопедіями, насиченими ідеологією, «Українська бібліотечна енциклопедія» акцентує об'єктивність і національну ідентичність, уникаючи цензури та пропаганди.

Цифрові інструменти, як-от семантичний пошук і гіпертекстуальні посилання, ілюструють перехід до «енциклопедистики 2.0», де унікальність полягає в інтерактивності: користувачі можуть не лише читати, але й пропонувати доповнення через зворотний зв'язок. Нарешті, «Українська бібліотечна енциклопедія» сприяє міжнародній інтеграції, цитуючи глобальні стандарти (наприклад, IFLA), що робить її мостом між українською та світовою бібліотечною наукою [УБЕ].

На сучасному етапі розвитку енциклопедистики електронні енциклопедії мають значні переваги порівняно з традиційними друкованими виданнями завдяки швидкому пошуку, оперативному оновленню контенту та високому рівню інтерактивності. Вони не лише забезпечують доступ до актуальних знань, але й створюють динамічне середовище, яке сприяє глибшому розумінню та залученню користувачів.

Сучасні електронні енциклопедії не просто зберігають знання, а й активно популяризують їх, перетворюючи на інструмент соціального прогресу. У контексті України вони набувають стратегічного значення, сприяючи національному відродженню, освітній реформі та культурній інтеграції. Зрештою, роль таких проєктів полягає в тому, щоб енциклопедія не була статичним артефактом, а живим колом знань, доступним для поколінь, що формують майбутнє

«Українська бібліотечна енциклопедія» є яскравим прикладом того, як сучасна енциклопедистика може поєднувати традиції систематизації знань з інноваціями цифрового віку. Її структура забезпечує логічну організацію, зміст – глибоке осмислення національної спадщини, а унікальні особливості – динамічність і доступність, роблячи проєкт незамінним інструментом для фахівців, студентів та широкої публіки. У часи, коли інформація стає все більш фрагментованою, «Українська бібліотечна енциклопедія» демонструє потенціал енциклопедій як стабілізаторів знань, сприяючи збереженню культурної ідентичності України.

2.4. Проблеми розвитку української енциклопедичної лексикографії у XX-XXI століттях

Українські енциклопедії XX–XXI століть є важливим джерелом систематизованих знань, що відображають інтелектуальний, культурний і політичний розвиток України. Вони не лише узагальнюють наукові досягнення, але й відображають історичні реалії, ідеологічні впливи та прагнення до самоідентифікації українського народу.

Політичний контекст відіграв ключову роль у формуванні української енциклопедистики, особливо в XX столітті, коли Україна перебувала під впливом різних державних утворень. На початку століття, в умовах розпаду імперій та боротьби за незалежність, енциклопедистика стала інструментом національного самоусвідомлення. У Західній Україні, що перебувала під контролем Австро-Угорщини, а згодом Польщі, енциклопедичні видання, такі як «Українська загальна енциклопедія» (1930–1935) [30, с. 149], видавалися зусиллями кооперативних і культурних організацій. Вони мали виразний національний характер, сприяючи збереженню української ідентичності в умовах чужоземного панування.

Після встановлення радянської влади в Україні політичний вплив на енциклопедистику став домінуючим. Радянська ідеологія вимагала, щоб інформація про українську історію, культуру і діячів піддавалася цензурі або спотворенню. Наприклад, «Українська Радянська Енциклопедія» (УРЕ), видана в 1959–1965 роках, містила «численні ідеологічні викривлення, зокрема применшення ролі національно-визвольних рухів і замовчування трагедій, таких як Голодомор 1932–1933 років» [28, с. 525]. Водночас УРЕ була значним кроком у систематизації знань, адже створювалася за підтримки держави, що забезпечувало фінансування і доступ до ресурсів.

Після здобуття Україною незалежності в 1991 році політичні зміни відкрили нові можливості для енциклопедистики. Зникнення цензури

дозволило створювати видання, які об'єктивніше висвітлювали історію та культуру України. Прикладом є «Енциклопедія історії України» (2003–2019) [EIY], яка стала спробою переосмислити історичні процеси з позицій національної перспективи. Однак політична нестабільність, зокрема в 1990-х і на початку 2000-х років, гальмувала розвиток енциклопедистики через брак фінансування та організаційних ресурсів. У ХХІ столітті політичні фактори, такі як Революція Гідності (2013–2014) та війна з росією, посилили інтерес до створення енциклопедичних видань, які б фіксували сучасні події та сприяли формуванню національної пам'яті.

У ХХ столітті зростання освіченості населення, урбанізація та розвиток інтелігенції сприяли попитові на енциклопедичні знання. У міжвоєнний період у Західній Україні енциклопедії, створені громадськими організаціями, такими як «Просвіта», були орієнтовані на широку аудиторію, включаючи селянство, яке прагнуло освіти. У радянський період доступ до енциклопедій був обмеженим через контроль держави над видавничою діяльністю, але водночас масова освіта сприяла популяризації таких видань, як УРЕ, серед інтелігенції та студентства.

У пострадянський період соціальні трансформації, зокрема зростання національної свідомості, стимулювали створення енциклопедичних проєктів, які акцентували на українській культурі, мові та історії. Наприклад, «Енциклопедія сучасної України» (2001–дотепер) [ЕСУ] відображає прагнення суспільства до осмислення власної ідентичності в умовах глобалізації. Водночас соціальна нерівність і низький рівень добробуту в 1990-х роках обмежували доступ до енциклопедичних видань, адже їхня висока вартість робила їх недоступними для багатьох громадян.

У ХХІ столітті цифрова революція змінила соціальну роль енциклопедистики. Розвиток інтернету та поява таких проєктів, як українська Вікіпедія, демократизували доступ до знань. Вікіпедія стала платформою, де волонтери з різних соціальних груп могли створювати та редагувати статті, що відображають сучасні реалії України. Однак соціальні виклики, такі як

низька цифрова грамотність у певних верствах населення та дезінформація, ускладнюють розвиток якісної енциклопедистики в цифровому просторі.

Різні чинники не діяли ізольовано, а взаємодіяли, формуючи траєкторію розвитку української енциклопедистики, наприклад, політична цензура в радянський період поєднувалася з економічною підтримкою держави, що дозволяло створювати масштабні, але ідеологічно заангажовані видання. У пострадянський період економічні труднощі гальмували реалізацію амбітних проєктів, незважаючи на політичну свободу. Соціальні зміни, такі як зростання національної свідомості та цифрова революція, відкрили нові можливості, але водночас поставили перед енциклопедистикою виклики, пов'язані з якістю інформації та боротьбою з дезінформацією.

На початку XX століття українська енциклопедистика розвивалася в умовах складного політичного становища, коли більшість українських земель перебували під контролем різних імперій (російської, Австро-Угорської, а згодом Польської та інших). Відсутність власної державності ускладнювала створення узагальнених енциклопедичних видань, однак інтелігенція намагалася систематизувати знання про Україну, її історію, культуру та мову.

Одним із перших значних проєктів стала «Українська загальна енциклопедія» [УЗЕ], видана у 1930-х роках у Львові під редакцією Івана Раковського. Ця тритомна енциклопедія, опублікована у 1930–1935 роках видавництвом «Рідна школа», була спробою створити універсальний довідник українською мовою.

Вона охоплювала широкий спектр тем – від історії та літератури до природничих наук і техніки. УЗЕ мала виразний національний характер, акцентуючи на українських реаліях, і стала важливим кроком у формуванні української енциклопедичної традиції. Проте «через обмежені ресурси та політичні утиски (Львів перебував під польською владою) видання мало скромний наклад і обмежений вплив» [30, с. 150].

Іншим важливим явищем цього періоду була діяльність еміграційних осередків, зокрема в діаспорі. У міжвоєнний період українські вчені, які емігрували до Західної Європи та Північної Америки, розпочали роботу над енциклопедичними проєктами, що мали на меті збереження української ідентичності. Зокрема, у 1940-х роках у Мюнхені «було започатковано підготовку до видання «Енциклопедії українознавства», яка стала знаковим проєктом другої половини ХХ століття» [9, с. 28].

У радянський період розвиток української енциклопедистики був тісно пов'язаний із політичною та ідеологічною системою СРСР. Наймасштабнішим проєктом цього часу стала «Українська радянська енциклопедія», видана у 1959–1965 роках у 17 томах під редакцією Миколи Бажана. Це було «перше багатотомне енциклопедичне видання українською мовою, яке охоплювало широкий спектр знань – від природничих наук до історії та культури» [28, с. 528].

УРЕ мала значний науковий потенціал, адже до її створення були залучені провідні українські вчені. Проте видання «перебувало під жорстким ідеологічним контролем, що позначилося на висвітленні багатьох тем, особливо пов'язаних з українською історією, культурою та національною ідентичністю» [28, с. 528], наприклад, статті про Голодомор 1932–1933 років, діяльність ОУН-УПА чи дисидентський рух або замовчувалися, або подавалися в негативному чи спотвореному вигляді.

У 1980-х роках було підготовлено друге видання УРЕ (1977–1985, 12 томів), яке дещо розширило обсяг інформації та оновило дані, але залишалося під впливом радянської цензури. Паралельно видавалися галузеві енциклопедії, такі як «Радянська енциклопедія історії України» (1969–1972) та «Енциклопедія народного господарства Української РСР» (1969–1972). Ці видання мали прикладне значення, але також були просякнуті ідеологічними наративами.

Незважаючи на обмеження, УРЕ стала важливим етапом у розвитку української енциклопедистики, адже вона вперше систематизувала значний

обсяг знань українською мовою та сприяла формуванню стандартів енциклопедичного жанру. Водночас брак академічної свободи та ідеологічна заангажованість стимулювали розвиток альтернативних проєктів у діаспорі.

Одним із найвизначніших досягнень української енциклопедистики ХХ століття стала «Енциклопедія українознавства» [ЕУ], підготовлена Науковим товариством імені Шевченка (НТШ) під керівництвом Володимира Кубійовича. Перше видання ЕУ з'явилося у 1949–1952 роках у Мюнхені, а згодом було розширене й доповнене.

Енциклопедія складалася з двох частин: загальної (універсальної) та тематичної, присвяченої виключно українознавству. Тематична частина, видана у 1955–1989 роках у 10 томах, стала унікальним джерелом інформації про історію, культуру, літературу, мистецтво та географію України.

ЕУ мала «виразний національний характер і була спрямована на збереження української ідентичності в умовах бездержавності. Вона висвітлювала теми, які замовчувалися в радянських виданнях, зокрема історію козацтва, визвольних змагань, Голодомору та діяльності української діаспори» [40, с. 19]. Завдяки ретельному науковому підходу та залученню провідних учених діаспори, ЕУ стала авторитетним джерелом для дослідників і широкої громадськості. Її англійська версія, «Encyclopedia of Ukraine», видана в Канаді у 1984–1993 роках, сприяла популяризації знань про Україну в західному світі.

Після здобуття Україною незалежності у 1991 році енциклопедистика отримала нові можливості для розвитку, але зіткнулася з економічними та організаційними труднощами. У 1990-х роках з'явилися ініціативи щодо створення нових універсальних енциклопедій, які б відповідали духу незалежності та були вільними від ідеологічних обмежень. Одним із перших таких проєктів стала «Енциклопедія сучасної України», започаткована у 2001 році Інститутом енциклопедичних досліджень НАН України під керівництвом Івана Дзюби та Миколи Жулинського.

ЕСУ є багатотомним виданням, яке охоплює всі сфери життя сучасної України – від політики та економіки до культури й науки. На 2025 рік видано понад 30 томів, і проєкт продовжує розвиватися.

ЕСУ «вірізняється акцентом на сучасності, охоплюючи постаті, події та явища, що формують Україну після 1991 року. Водночас вона включає статті про історичні реалії, що дозволяє створювати цілісну картину розвитку країни» [28, с. 529]. ЕСУ використовує сучасні методології, залучає широке коло авторів і активно застосовує цифрові технології, зокрема електронну версію.

Паралельно з ЕСУ розвивалися галузеві енциклопедії, такі як «Енциклопедія історії України» (2003–2019, 10 томів), видана Інститутом історії України НАН України. Це видання стало важливим джерелом для вивчення української історії, висвітлюючи як давні періоди, так і сучасність. Воно усунуло багато ідеологічних викривлень радянського часу, зокрема щодо Голодомору, визвольних змагань і дисидентського руху.

На початку XXI століття з появою цифрових технологій українська енциклопедистика отримала новий імпульс. «Українська Вікіпедія, започаткована у 2004 році, стала наймасштабнішим і найдоступнішим енциклопедичним проєктом сучасності» [29, с. 228].

На 2025 рік українська Вікіпедія налічує понад 1,3 мільйона статей і є однією з найбільших у світі за кількістю матеріалів. Її особливістю є відкритий доступ, можливість редагування будь-ким і швидке оновлення інформації. Водночас Вікіпедія стикається з викликами, пов'язаними з якістю контенту, достовірністю джерел і впливом інформаційних війн, особливо в умовах російської агресії проти України.

Паралельно з Вікіпедією розвиваються інші цифрові проєкти, такі як електронні версії ЕСУ та спеціалізовані бази даних, наприклад, «Електронна енциклопедія Голодомору» чи «Енциклопедія українського мистецтва». Ці ресурси дозволяють зробити знання доступними для широкої аудиторії та

сприяють інтеграції української енциклопедистики в глобальний інформаційний простір.

Українська енциклопедистика XX–XXI століть є відображенням складного шляху нації до самоусвідомлення та визнання у світі. Від перших спроб у міжвоєнний період до сучасних цифрових проєктів, таких як ЕСУ та Вікіпедія, українські енциклопедії демонструють прагнення до систематизації знань і збереження культурної спадщини. Вони не лише надають інформацію, але й формують національну ідентичність, сприяючи утвердженню України як суб'єкта світової культури та науки.

Українська енциклопедистика залишається об'єктом активного наукового обговорення, зокрема, в межах фахових конференцій. Прикладом може слугувати XXIV Всеукраїнська науково-практична конференція «Образне слово Луганщини» (10 квітня 2025 р.). У збірнику матеріалів конференції, зокрема, була опублікована стаття «Загальна характеристика будови та змісту філологічних енциклопедій» [21].

Наведена стаття присвячена закономірностям розвитку філологічних енциклопедій на сучасному етапі. Відзначено, що українські філологічні енциклопедії в сучасному науковому просторі відіграють важливу роль як джерела систематизованих знань про мову, літературу, мовознавчі школи, терміносистеми, персоналії тощо. Вони є своєрідною квінтесенцією філологічних знань, поданих у зручному для користувачів форматі. Філологічні енциклопедії мають на меті не лише інформування, а й формування у користувача системного бачення мови й літератури як складних знакових систем.

Авторка статті наголошує, що енциклопедії з філології є важливими джерелами для здобувачів освіти, науковців, пересічних громадян, які цікавляться мово- та літературознавством. Вони дозволяють глибше осмислювати мовні явища, сприяють розвитку наукової термінології та популяризації філологічних знань.

Українська філологія репрезентована такими фундаментальними працями: *Українська мова: енциклопедія* (Київ, 2000) [ЕУМ], *Мала філологічна енциклопедія* (Київ, 2007) [МФЕ], *Літературознавча енциклопедія* (Київ, 2007) [ЛЕ], *Українська мова. Енциклопедія* (Київ, 2011) [УМЕ].

В Енциклопедії «Українська мова» (Київ, 2000) [ЕУМ] на основі досягнень сучасного мовознавства подано комплексний виклад відомостей про українську мову та лінгвістичну науку загалом. У виданні розглянуто термінологічні й номенклатурні одиниці, різноманітні підходи до опису мови, а також основні поняття загального мовознавства. Значну увагу приділено постатям мовознавців і письменників, які сприяли становленню української мови й філології. Також подано інформацію про наукові установи, організації та видання, що досліджують і популяризують українську мову. Статті впорядковані за абеткою; у назвах багатослівних статей на перше місце винесено ключове слово, яке визначає зміст терміна. Назви статей виділені великими напівжирними літерами. Для відображення звучання використано фонетичну транскрипцію. Багато статей супроводжуються бібліографічним описом. Видання містить 1935 словникових статей, карту українських говорів, ілюстрації та таблиці. Енциклопедія створена колективом науковців Інституту мовознавства імені О. О. Потебні й Інституту української мови НАН України, а також залучених фахівців із різних наукових установ і вишів.

Серед українських довідкових видань із філології особливе місце посідає «Мала філологічна енциклопедія» [МФЕ], укладена відомими науковцями Олександром Скопненком та Тетяною Цимбалюк. Це видання стало важливою спробою узагальнити основні поняття мовознавства та літературознавства в компактному, але науково достовірному форматі. Основною метою енциклопедії є популяризація філологічних знань серед широкого кола читачів: учнів, студентів, учителів, викладачів та всіх, хто працює з текстами. Видання створене як доступний інструмент ознайомлення

з ключовими термінами й поняттями, що охоплюють різні галузі гуманітарного профілю. «Мала філологічна енциклопедія» певною мірою компенсує нестачу енциклопедичних видань у галузі філології. Видання містить близько тисячі статей, які логічно впорядковані: заголовні слова розміщено в алфавітному порядку, у квадратних дужках зазначено їхнє походження – мовою-оригіналом із подальшим українським тлумаченням. У більшості випадків наведено приклади вживання. Крім того, ключові терміни й поняття, що використовуються для пояснення слів, виділено курсивом, аби привернути увагу користувача й заохотити до глибшого ознайомлення з матеріалом. Такий підхід дає змогу у зручному й стислому форматі отримати систематизовану й змістовну інформацію з окремих напрямів філології [27, с. 137].

«Літературознавча енциклопедія», автором і укладачем якої є Ю. І. Ковалів, – фундаментальне двотомне довідкове видання, що побачило світ у Києві 2007 року [ЛЕ]. Енциклопедія охоплює близько 6500 статей і є вагомим внеском у розвиток українського літературознавства. Праця охоплює широке коло термінів і понять, пов'язаних з теорією літератури, історією літератури, літературною критикою, методологією дослідження, основними літературними течіями, жанрами, стилями. У «Літературознавчій енциклопедії» значну кількість статей присвячено аналізу найвизначніших епічних і літературних творів світової класики. Українська література представлена як цілісне явище, розглянуте в історичному розвитку – від найдавніших часів до постмодерної доби – в контексті національного простору та української діаспори. Вона представлена у взаємозв'язках з іншими літературами світу та ключовими художніми напрямами. Статті енциклопедії мають чітку уніфіковану побудову: містять термін, його стисле визначення, історичну довідку (походження, поширення, застосування тощо) та яскраві приклади з художньої або фольклорної спадщини.

Філологічні енциклопедії мають певні спільні і відмінні ознаки зі словниками мовознавчих та літературознавчих термінів. Зокрема,

енциклопедії – це, образно кажучи, короткі лекції з різних тем. Тоді як термінологічні словники – це як точні формули або визначення. Енциклопедії учені кваліфікують як довідкові видання, що містять розгорнуту інформацію про явища, події, персоналії, об'єкти тощо. Вони пояснюють не лише значення, а й історію, функції, взаємозв'язки, подають приклади, іноді – ілюстрації. Природа термінологічних словників полягає в тому, що вони подають точні визначення термінів, які вживаються в певній галузі знань (літературознавчій чи мовознавчій). Отже, предметом їхнього розгляду є тільки значення терміна – стисло, без розгорнутого контексту.

Обсяг статей в енциклопедії розгорнутий, часто кілька абзаців або навіть сторінок. Форма подачі інформативна, нерідко в формі міністатті. У термінологічному словникові обсяг статей дуже короткий (одне-два речення), а форма подачі матеріалу строга, лаконічна, у вигляді чітких дефініцій. Порівняйте: ГРАФЕМА (від грец. γράφή – запис, накреслення) – найменша смислорозрізнявальна одиниця писемної мови, що відповідає фонемі в усному мовленні. Термін «графема» увів 1912 І. Бодуен де Куртене. Систему Г. певної писемності становить її *алфавіт*. На письмі Г. виступають у чотирьох різних формах вираження (алографах) залежно від стилю, місця у слові чи реченні тощо: друковані й рукописні, великі й малі. В українській мові розрізняють 33 Г. *Літери з діакритичними знаками* й, і, ї є самостійними Г. Деякі алографи мають варіанти довільного використання: д і δ, т і т. Вибір цих варіантів у друкованому тексті залежить від типу обраного шрифту, а в рукописному – від характеру індивідуального письма – почерку (Г. П. Півторак) [ЕУМ, с. 119]. Графема (грецьк. *graphē* – запис, накреслення від *grapho* – пишу + *-ема*) – найменша одиниця системи письма, що виражає відношення одиниці усного мовлення до її графічного зображення; мінімальна одиниця графічної системи мови (системи письма) [ССЛ, Т. 1, с. 177].

Отже, енциклопедії з філології є важливим джерелом для здобувачів освіти, науковців, пересічних громадян, які цікавляться мово- та

літературознавством. Вони дозволяють глибше осмислювати мовні явища, сприяють розвитку наукової термінології та популяризації філологічних знань.

Серед викликів, з якими стикається сучасна українська енциклопедистика, варто відзначити фінансові обмеження, потребу в залученні кваліфікованих авторів і конкуренцію з глобальними інформаційними ресурсами. Водночас цифрова ера відкриває нові можливості для розвитку, зокрема через інтерактивні формати, інтеграцію з мультимедійними технологіями та міжнародну співпрацю.

У контексті глобалізації українська енциклопедична лексикографія стикається з низкою викликів, що вимагають адаптації до нових реалій, а також гармонізації з міжнародними стандартами.

Глобалізація характеризується зростанням взаємозалежності між країнами, інтенсифікацією інформаційних потоків і поширенням цифрових технологій. Ці процеси створюють нові можливості для доступу до знань, але водночас висувають вимоги до уніфікації форматів, стандартів і підходів до їхньої систематизації. Для української енциклопедичної лексикографії глобалізація означає «необхідність адаптації до міжнародних стандартів, щоб забезпечити доступність і релевантність українських знань у світовому контексті» [11, с. 400].

Одним із ключових викликів є швидке зростання обсягу інформації та її фрагментація. У цифрову епоху інформація генерується в безпрецедентних обсягах, що ускладнює її обробку, верифікацію та структурування. Українські енциклопедії, як традиційні, так і цифрові, мають справу з проблемою відбору релевантного контенту, що відповідає як національним, так і глобальним потребам. Наприклад, статті про локальні культурні чи історичні явища повинні бути представлені таким чином, щоб вони були зрозумілими для міжнародної аудиторії, не втрачаючи при цьому своєї автентичності.

Іншим викликом є конкуренція з глобальними інформаційними платформами, такими як Wikipedia, Encyclopedia Britannica чи інші багатомовні ресурси. Ці платформи пропонують універсальний доступ до знань, часто витісняючи локальні енциклопедії через свою доступність, багатомовність і широту охоплення. Для української енциклопедичної лексикографії це створює необхідність не лише конкурувати за якістю контенту, але й адаптувати його до міжнародних стандартів, зокрема у плані структури, формату подання інформації та технологічної інфраструктури.

Крім того, глобалізація посилює проблему мовної взаємодії. Українська енциклопедична лексикографія традиційно зосереджена на україномовному контенті, що є важливим для збереження національної ідентичності. Проте в умовах глобалізації виникає потреба у створенні багатомовних версій енциклопедичних статей, щоб зробити українські знання доступними для ширшої аудиторії. Це вимагає не лише перекладу, але й адаптації контенту до культурних і наукових стандартів інших країн.

Гармонізація української енциклопедичної лексикографії з міжнародними стандартами є необхідною умовою для її інтеграції в глобальний інформаційний простір. Міжнародні стандарти, такі як ISO 195-1 (для бібліографічних записів) або рекомендації щодо структури цифрових енциклопедій, забезпечують уніфікований підхід до організації знань, що полегшує їхній обмін, пошук і використання. Для України, яка прагне зміцнити свою присутність у світовій науковій і культурній спільноті, гармонізація є стратегічним завданням.

Перш за все, гармонізація передбачає адаптацію до сучасних технологічних стандартів. Цифрові енциклопедії, такі як Wikipedia, використовують семантичні технології, структуровані дані (наприклад, Wikidata) і алгоритми штучного інтелекту для обробки інформації. Українські енциклопедичні проєкти, як-от: «Енциклопедія сучасної України» чи «Українська Вікіпедія», потребують «інтеграції подібних технологій для підвищення ефективності пошуку, категоризації та оновлення інформації»

[29, с. 227]. Наприклад, використання структурованих даних дозволяє створювати взаємопов'язані статті, які автоматично оновлюються при зміні інформації в одній із них, що є стандартом для сучасних глобальних платформ.

Гармонізація стосується уніфікації методології створення енциклопедичних статей. Міжнародні стандарти передбачають чітку структуру статті, яка включає вступ, основну частину, висновки, посилання на джерела та додаткові матеріали. В українських енциклопедіях, особливо в традиційних друкованих виданнях, структура часто залежить від редакційних традицій, що може ускладнювати їхню інтеграцію в міжнародні бази даних. Наприклад, уніфікація формату бібліографічних посилань відповідно до міжнародних стандартів (APA, MLA чи Chicago) полегшить цитування українських енциклопедій у світовій науковій літературі.

Гармонізація передбачає забезпечення багатомовності та міжкультурної адаптації. Українські енциклопедії повинні пропонувати переклади ключових статей англійською, французькою чи іншими мовами, щоб зробити українське знання доступним для міжнародної аудиторії. При цьому важливо зберігати баланс між локальною специфікою та універсальністю. Наприклад, статті про українську культуру чи історію можуть включати додаткові пояснення для іноземних читачів, щоб уникнути культурних непорозумінь.

Отже, українські енциклопедії XX–XXI століть відіграють ключову роль у формуванні національної свідомості, збереженні культурної спадщини та популяризації знань про Україну. Вони відображають еволюцію українського суспільства – від боротьби за ідентичність у період бездержавності до утвердження незалежної держави. Кожен етап розвитку енциклопедистики мав свої особливості: від патріотичних зусиль діаспори до ідеологічно заангажованих радянських видань і сучасних цифрових проєктів.

Сьогодні українська енциклопедистика стоїть перед новими завданнями. Політична ситуація, зокрема війна з росією, стимулює створення

енциклопедичних видань, які документують сучасні події та протистоять інформаційній агресії. Соціальні зміни, пов'язані з глобалізацією та цифровізацією, вимагають адаптації енциклопедистики до нових форматів і аудиторій.

Висновки до розділу 2

Енциклопедії в Україні традиційно класифікуються за змістом. Передусім виділяють загальні та спеціалізовані або галузеві, наприклад, історичні, біологічні, технічні. Наразі поширені також різногалузеві енциклопедії. За формою функціонують традиційні друковані та сучасні онлайн-енциклопедії. Також існує поділ енциклопедій за обсягом інформації на великі (понад 12 томів), малі (7–12 томів) і короткі (4–6 томів) та 1–3-томні, які часто називають енциклопедичними словниками або довідниками.

Галузеві енциклопедії, зокрема літературознавчі та мовознавчі, мають свої структурні характеристики. У літературознавчих енциклопедіях підкреслено їхню багатофункціональність як науково-довідкових видань. Вони поєднують чітку організацію інформації, системність і доступність із глибиною аналізу. Їхній зміст вирізняється систематичністю, науковою достовірністю та прагненням до всебічного висвітлення літературного поля. Основний масив статей, принципи відбору матеріалу, допоміжні елементи та сучасні цифрові інструменти формують унікальну структуру, яка відповідає потребам і спеціалістів, і широкого загалу. Літературознавчі енциклопедії не лише систематизують знання, а й сприяють формуванню нових підходів до осмислення літератури, поглиблюючи її розуміння в культурному та історичному контексті.

Особливості структури та змісту мовознавчих енциклопедій відображають їхню подвійну роль як наукових і водночас зрозумілих джерел інформації. Логічна організація, ретельно підібраний матеріал,

різноманітність типів статей і допоміжні компоненти забезпечують зручність використання та можливість глибокого вивчення мовознавчих питань. Зміст охоплює термінологічні, мовні, біографічні та теоретичні аспекти, демонструючи багатогранність мовознавства. Організація матеріалу ґрунтується на принципах системності, достовірності та зрозумілості, що робить ці видання універсальними.

Різногалузеві енциклопедії – наукові, технічні, гуманітарні та універсальні – є ключовим елементом сучасного інформаційного суспільства. Вони відображають різноманітність людських знань і відповідають потребам різних користувачів, від професійних досліджень до загальної освіти. Кожен тип енциклопедій має свої особливості, визначені їхньою спрямованістю, цільовою аудиторією та методологією створення.

Структурні компоненти різногалузевих енциклопедій – довідкові статті, ілюстрації, бібліографія та покажчики – взаємодіють, забезпечуючи ефективне подання інформації. Статті створюють змістовну основу, ілюстрації сприяють кращому сприйняттю, бібліографія гарантує достовірність, а покажчики полегшують навігацію. Разом вони формують універсальний інструмент для здобуття знань, що відповідає вимогам сучасного інформаційного суспільства.

Завдяки системному підходу, міждисциплінарному синтезу та застосуванню сучасних технологій такі енциклопедії створюють цілісну картину знань, доступну для фахівців і широкої аудиторії. Проте цей процес стикається з викликами, такими як термінологічні розбіжності, ризик спрощення та потреба постійного оновлення даних. Незважаючи на це, різногалузеві енциклопедії відіграють важливу роль у популяризації науки, розвитку критичного мислення та формуванні міждисциплінарного підходу до освіти.

На сучасному етапі енциклопедистики електронні енциклопедії мають значні переваги над друкованими завдяки швидкому пошуку, оперативному оновленню контенту та високому рівню інтерактивності. Вони не лише

надають доступ до актуальних знань, а й створюють динамічне середовище, яке сприяє глибшому розумінню та залученню користувачів.

Сучасні електронні енциклопедії не лише зберігають знання, а й активно їх популяризують, перетворюючи на інструмент соціального прогресу. В українському контексті вони мають стратегічне значення, сприяючи національному відродженню, освітнім реформам і культурній інтеграції. Зрештою, такі проєкти покликані зробити енциклопедію не статичним джерелом, а динамічним осередком знань, доступним для поколінь, що формують майбутнє.

«Українська бібліотечна енциклопедія» є прикладом того, як сучасна енциклопедистика поєднує традиції систематизації знань із можливостями цифрової епохи. Її структура забезпечує логічну організацію, зміст відображає глибоке осмислення національної спадщини, а унікальні риси – динамічність і доступність – роблять її незамінним інструментом для фахівців, студентів і широкої аудиторії. У часи фрагментації інформації вона виступає стабілізатором знань, сприяючи збереженню культурної ідентичності України.

Українські енциклопедії XX–XXI століть відіграють важливу роль у формуванні національної свідомості, збереженні культурної спадщини та популяризації знань про Україну. Вони відображають еволюцію українського суспільства – від боротьби за ідентичність у період бездержавності до становлення незалежної держави. Кожен етап енциклопедистики мав свої особливості: від патріотичних ініціатив діаспори до ідеологічно заангажованих радянських видань і сучасних цифрових проєктів.

Сьогодні українська енциклопедистика стикається з новими викликами. Політична ситуація, зокрема війна з росією, спонукає до створення видань, які документують сучасні події та протистоять інформаційній агресії. Соціальні зміни, пов'язані з глобалізацією та цифровізацією, вимагають адаптації енциклопедистики до нових форматів і аудиторій.

ВИСНОВКИ

Енциклопедія як систематизований набір знань із різних галузей, зокрема науки, культури, техніки тощо, представлений у формі статей, упорядкованих за певною логікою (алфавітною, тематичною чи іншою), має свої завдання – надавати достовірну, лаконічну й доступну інформацію широкому загалу. Термін «енциклопедія» розвинувся від ідеї всебічної освіти в античності до сучасних цифрових ресурсів, що відкривають доступ до знань для мільйонів людей. Ця еволюція відображає і технологічний прогрес, і зміну суспільних пріоритетів – від елітарного збирання знань до їх демократизації.

У сучасному світі, де інформація стрімко зростає, енциклопедії залишаються ключовим інструментом для її впорядкування, стандартизації та збереження. Проте цифрові технології, попри нові можливості, породжують виклики, пов'язані з перевіркою достовірності інформації та її ефективною обробкою.

У науковій практиці енциклопедії класифікують за різними ознаками: тематикою, цільовою аудиторією, структурою, технологіями чи функціями. Кожен підхід має свої переваги й обмеження. У цифрову епоху та в умовах глобалізації ці класифікації набувають нових сенсів, враховуючи динамічність і взаємодію сучасних енциклопедичних ресурсів.

Енциклопедії в Україні класифікуються за змістом (загальні та спеціалізовані або галузеві; наприклад, історичні, біологічні, технічні; а також міжгалузеві); за формою (традиційні друковані та сучасні онлайн-енциклопедії). Також існує поділ за обсягом на великі (понад 12 томів), малі (7–12 томів), короткі (4–6 томів) та 1–3-томні, які часто називають енциклопедичними словниками або довідниками.

В Україні енциклопедична традиція має глибоке історичне коріння, відображаючи культурний, інтелектуальний і політичний розвиток нації. Енциклопедії відіграють важливу роль у збереженні знань, формуванні національної свідомості та популяризації науки. Їхній розвиток можна

поділити на кілька етапів, кожен із яких віддзеркалює соціально-політичні обставини, технологічні зміни та культурні потреби суспільства.

Від літописів і «Ізборників» до лексиконів козацької доби, а згодом – перших енциклопедичних видань XIX–XX століть, українська традиція демонструє прагнення до систематизації знань і збереження культурної спадщини. Значний внесок у цей процес зробили осередки освіти, зокрема Києво-Могилянська академія та Наукове товариство імені Шевченка, а також україномовні енциклопедії XX століття. Ця традиція продовжує розвиватися, залишаючись невід’ємною частиною інтелектуального життя України.

Енциклопедії вирізняються від інших довідкових видань за кількома критеріями: обсягом і глибиною інформації, універсальністю, цільовою аудиторією, структурою та призначенням. На відміну від словників чи довідників, які зосереджені на стислості й спеціалізації, енциклопедії прагнуть до всебічного висвітлення тем, аналітичного підходу та детального викладу. У цифрову епоху ці відмінності стають менш чіткими, але енциклопедії зберігають свою унікальність як інструмент упорядкування та поширення знань.

Сучасні виклики для довідкових видань відображають зміни в інформаційному суспільстві. Технологічні нововведення, зміна пріоритетів контенту, соціокультурні трансформації та економічні чинники спонукають переосмислювати традиційні підходи до створення довідкових ресурсів. Щоб залишатися актуальними, енциклопедії мають поєднувати авторитетність і структурованість із гнучкістю, інтерактивністю та інклюзивністю.

Галузеві літературознавчі енциклопедії вирізняються багатофункціональністю як наукові та довідкові видання. Вони поєднують чітку організацію, системність і доступність із глибиною аналізу. Їхній зміст характеризується науковою обґрунтованістю, системністю та прагненням до повного охоплення літературного поля. Основний корпус статей, принципи відбору матеріалу, допоміжні елементи та цифрові можливості формують унікальну структуру, що відповідає потребам як фахівців, так і широкої

аудиторії. Такі енциклопедії не лише фіксують знання, а й сприяють новим підходам до осмислення літератури, поглиблюючи її розуміння в контексті культури та історії.

Галузеві мовознавчі енциклопедії поєднують наукову глибину з доступністю. Чітка організація, ретельний відбір матеріалу, різноманітність статей і допоміжні елементи забезпечують зручність використання та можливість поглибленого вивчення мовознавчих питань. Їхній зміст охоплює термінологічні, мовні, біографічні та теоретичні аспекти, відображаючи багатогранність мовознавства. Організація матеріалу ґрунтується на принципах системності, достовірності та зрозумілості, що робить їх універсальними.

Наразі актуальним є створення різногалузевих енциклопедій – наукових, технічних, гуманітарних чи універсальних, що є невід’ємною частиною інформаційного суспільства. Вони відображають багатогранність людських знань і відповідають різним потребам користувачів – від професійних досліджень до загальної освіти. Кожен тип енциклопедій має свої особливості, визначені їхньою спрямованістю, аудиторією та методологією створення.

Структурні елементи таких енциклопедій – довідкові статті, ілюстрації, бібліографія та покажчики – утворюють взаємопов’язану систему, що забезпечує ефективне подання інформації. Довідкові статті складають змістовну основу, ілюстрації полегшують сприйняття, бібліографія гарантує достовірність, а покажчики забезпечують зручну навігацію. Разом вони формують універсальний інструмент для отримання знань, що відповідає потребам сучасного суспільства.

Завдяки системному підходу, міждисциплінарному синтезу та сучасним технологіям різногалузеві енциклопедії створюють цілісну картину знань, доступну і фахівцям, і широкій аудиторії. Проте вони стикаються з викликами, такими як термінологічна несумісність, ризик спрощення та потреба в постійному оновленні інформації. Попри це, такі енциклопедії

відіграють ключову роль у популяризації науки, розвитку критичного мислення та формуванні міждисциплінарного підходу до освіти.

Електронні енциклопедії мають значні переваги над традиційними друкованими виданнями завдяки швидкому пошуку, оперативному оновленню контенту та високій інтерактивності. Вони не лише забезпечують доступ до актуальних знань, а й створюють динамічне середовище, що сприяє глибшому розумінню та залученню користувачів.

В Україні електронні енциклопедії набувають стратегічного значення, сприяючи національному відродженню, освітній реформі та культурній інтеграції. Їхня роль полягає в тому, щоб бути не статичним джерелом, а живим осередком знань, доступним для поколінь, що формують майбутнє.

«Українська бібліотечна енциклопедія» є прикладом поєднання традицій систематизації знань із цифровими інноваціями. Її структура забезпечує логічну організацію, зміст відображає глибоке осмислення національної спадщини, а унікальні особливості – динамічність і доступність – роблять її незамінним інструментом для фахівців, студентів і широкої аудиторії. У часи, коли інформація стає фрагментованою, ця енциклопедія виступає стабілізатором знань, сприяючи збереженню культурної ідентичності України.

Українські енциклопедії XX–XXI століть відіграють важливу роль у формуванні національної свідомості, збереженні культурної спадщини та популяризації знань про Україну. Вони відображають еволюцію суспільства – від боротьби за ідентичність у період бездержавності до становлення незалежної держави. Кожен етап розвитку енциклопедистики мав свої особливості: від патріотичних ініціатив діаспори до ідеологічно заангажованих радянських видань і сучасних цифрових проєктів.

Сьогодні українська енциклопедистика стикається з новими викликами. Політична ситуація, зокрема війна з росією, спонукає до створення енциклопедичних видань, які документують сучасні події та протистоять інформаційній агресії. Соціальні зміни, пов'язані з глобалізацією

та цифровізацією, вимагають адаптації енциклопедистики до нових форматів і аудиторій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Альшева А. Переклад німецької Вікіпедії як шлях до розширення Uanet. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2013. Вип. 46. С. 42–48.
2. Андон П. І., Рогушина Ю. В., Гришанова І. Ю., Резніченко В. А., Киридон А. М., Арістова А. В., Тищенко А. О. Досвід використання семантичних технологій для створення інтелектуальних веб-енциклопедій (на прикладі розробки порталу e-VUE). *Проблеми програмування. Моделі і засоби систем баз даних та знань*. 2020. №2–3. С. 246–257.
3. Аніщенко О. В., Гладун А. Я., Ісмаїлова Л. Л. та ін. Інтелектуальна підтримка валідації результатів неформального та інформального навчання з використанням відкритих енциклопедичних ресурсів. *Енциклопедії як глокальні медії* / За ред. А. М. Киридон. Київ : ДНУ «Енциклопедичне видавництво», 2020. С. 157–174.
4. Березюк Т., Іщенко О., Пилипчук Р., Савченко О., Фещенко Н. Здобутки української енциклопедистики: характеристика найважливіших видань. *Наука України в світовому інформаційному просторі*. Вип. 12. Київ : «Академперіодика», 2015. С. 9–114.
5. Биков В. Ю., Пінчук О. П., Лупаренко Л. А. Представленість наукового контенту енциклопедичної тематики у наукометричних і реферативних базах даних. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2021. Т. 85. № 5. С. 360–383.
6. Борчук С. М. *Українська енциклопедична традиція ХХ ст.: проекти, виконавці, перспективи дослідження*. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2014. 603 с.
7. Боряк Г., Папакін Г. Відкриті енциклопедичні гуманітарні ресурси в інтернеті: сучасний стан і проблеми функціонування. *Спеціальні історичні дисципліни*. 2013. Вип. 21. С. 73–89.
8. Воронка Г. Словники та енциклопедії: розмежування понять. *Вісник Книжкової палати*. 2015. № 6. С. 11–13.

9. *Енциклопедистика в історії та культурі України (до 30-річчя проголошення незалежності України): Збірник матеріалів наукової конференції «Енциклопедичний контент і виклики сучасного світу»* / За заг. ред. д. і. н., проф. Киридон А. М. Київ : Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2021. 96 с.

10. Єнін М. Роль енциклопедії у суспільстві та її використання аудиторією e-BUE (за результатами інтернет-опитувань). *Енциклопедистика в історії та культурі України (до 30-річчя проголошення незалежності України): Збірник матеріалів наукової конференції «Енциклопедичний контент і виклики сучасного світу»* / За заг. ред. д. і. н., проф. Киридон А. М. Київ : Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2021. С. 53–54.

11. Жежнич П., Гірняк М. Особливості формування енциклопедії в сучасних умовах розвитку інформаційних технологій. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2012. № 732. С. 400–405.

12. Железняк М. Українська електронна енциклопедистика: тенденції розвитку та місце в інформаційному просторі держави. *Енциклопедичний вісник України*. 2017. Вип. 8–9. С. 18.

13. Железняк М., Іщенко О. Українські регіональні енциклопедії: значення, функції, проблеми. *Українська енциклопедистика. Регіональний аспект* / За ред. М. Железняка; Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. Київ, 2017. С. 44–49.

14. Іщенко О. Спроба кількісної характеристики українських регіональних енциклопедій (за даними бібліографічної бази «Енциклопедичні видання України»). *Українська енциклопедистика. Регіональний аспект* / За ред. М. Железняка; Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. Київ, 2017. С. 50–56.

15. Іщенко О., Железняк М. Академічні онлайн-енциклопедії в контексті розвитку сучасного інформаційного простору. *Енциклопедичний вісник України*. 2018. Число 10. С. 45.

16. Каліберда О. О. Нечітка межа між енциклопедичними та лінгвістичними словниками. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*: серія «Філологія». Острог : Вид-во НаУОА, 2018. Вип. 4(72), грудень. С. 117–119.

17. Капранов Я. Типологічна класово-видова організація лексикографічних джерел. *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики*. 2014. Вип. 25. С. 183–198.

18. Карпіловська Є. Енциклопедія «Українська мова»: структура та принципи укладання. *Енциклопедичний вісник України*. 2009. Число 1. С. 47–53.

19. Киридон А. Велика українська енциклопедія як національний проект: поступ нації. *Наукові засади та теоретико-методологічні принципи створення сучасних енциклопедій: колективна монографія* / За ред. д. і. н., проф. Киридон А. М. Київ : Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2015. С. 9.

20. Киридон А. Концептуальні особливості «Великої української енциклопедії» як першої універсальної енциклопедії незалежної України. *Енциклопедичні проєкти – чинники національного поступу* : монографія. Київ : Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2020. С. 121–133.

21. Кіслова К. Загальна характеристика будови та змісту філологічних енциклопедій. *Збірник матеріалів XXIV Всеукраїнської науково-практичної конференції «Образне слово Луганичини» (10 квітня 2025 р.)*. Долина, 2025.

22. Лісіна С. Енциклопедичні видання гуманітарного спектру. *Інформація, комунікація, суспільство 2020* : Матер. 9-ї Міжн. наук. конф., м. Львів, 21–23 травня 2020 р. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2020. С. 83–84.

23. Лісіна С., Мартинюк К. Електроні енциклопедії: сучасність та перспективи. *Інформація, комунікація, суспільство 2017* : Матер. 6-ої Міжн. наук. конф. ІКС-2017, 18–20 травня 2017 р., Славське, Україна /

Національний університет «Львівська політехніка», Кафедра соціальних комунікацій та інформаційної діяльності. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2017. С. 261–262.

24. Лупаренко Л. А. Еволюція розвитку електронних енциклопедичних видань освітньої тематики. *Зб. матер. IX Всеукр. наук.-практ. конф. молодих вчених «Наукова молодь-2021»* (Київ, 30 листопада 2021 р.). Київ : ІТЗН НАПН України, 2021. С. 103–106.

25. Медчук І. Словникова стаття як одиниця енциклопедичного дискурсу. *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики*. 2009. Вип. 16. С. 308–314.

26. *Методичні засади створення паперових і електронних енциклопедичних видань* / За ред. М. Железняка; Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. Київ, 2015.

27. Михальчук О. Мала філологічна енциклопедія. *Мовознавство*. 2008. № 4–5, С. 137–138.

28. Муріна С. Порівняльна характеристика кількісних параметрів персоналій «Української радянської енциклопедії», «Енциклопедії Сучасної України» та бази даних електронного українського національного біографічного архіву. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. Вернадського*. 2012. Вип. 34. С. 523–531.

29. Рогушина Ю. В. Сучасні Вікі-технології як основа керування знаннями в електронних енциклопедичних виданнях. *Традиції та сучасні концепти енциклопедичної справи в Україні* / За ред. А. М. Киридон. Київ : ДНУ «Енциклопедичне видавництво», 2018. С. 225–233.

30. Савенко В. В. Підготовка і видання НТШ «Української загальної енциклопедії». *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка*. Серія : Історія. 2010. Вип. 2. С. 148–153.

31. Савченко О., Очеретянко С., Муха В. Регіональні й національні енциклопедії в контексті гуманітарної політики держави. *Українська*

енциклопедистика. Регіональний аспект / За ред. М. Железняка; Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. Київ, 2017. С. 79–90.

32. Сінкевич Н. М., Плющай О. О. Лінгвістичні та екстралінгвістичні особливості електронних словників сучасної української мови. *Дослідження з лексикології і граматики української мови*. 2016. Вип. 17. С. 100–110.

33. Смолій В., Боряк Г. Сучасна історична енциклопедистика: здобутки і перспективи розвитку. *Вісник НАН України*. 2015. № 3. С. 44–60.

34. Сніжко Н. В. Тенденції оновлення лексикону та джерельної бази сучасної академічної лексикографії. *Галактика слова*. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2020. С. 123–136.

35. *Традиції та сучасні концепти енциклопедичної справи в Україні* / За ред. А. М. Киридон. Київ : ДНУ «Енциклопедичне видавництво», 2018. 280 с.

36. *Українська енциклопедистика як складник інформаційного спротиву* : колективна монографія / Аніщенко О., Арістова А., Биков В. ... Горбачук В. та ін. ; за заг. ред. А. Киридон ; Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво». Київ : Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2022. 366 с.

37. *Українські енциклопедії: типологія, стиль, функції*: монографія / Відп. ред. Я. Яцків; Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. Київ, 2018. 150 с.

38. Харицька С. Робота зі словниковою статтею як початковий етап формування навичок анотування та реферування технічних текстів. *Гуманітарна освіта у технічних вищих навчальних закладах*. 2017. № 35. С. 39–44.

39. Черниш Н. І. До питання про сучасну типологію енциклопедій. *Вісник Книжкової палати*. 2015. № 4. С. 3–8.

40. Черниш Н. І. З історії створення Енциклопедії українознавства. *Бібліотечний вісник*. 2017. № 2. С. 17–25.

41. Черниш Н. І. *Українська енциклопедична справа: історія розвитку, теоретичні засади підготовки видань*. Львів : Фенікс, 1998. 91 с.

42. Черниш О. Особливості сучасної лексикографії. *Матеріали Всеукр. наук. конф.* (Вінниця, 25 січня 2021 р.). Вінниця, 2021. С. 129–132.
43. Шерстюк Н. С., Грона Н. В. Роль довідкової літератури у процесі підготовки майбутнього фахівця. *Молодий вчений*. 2014. № 1(03). С. 249–251.
44. Gao Y. The Oxford Encyclopedia of Global Perspectives on Teacher Education. *Journal of International Students*. 2021. Vol. 11. Is. 1. P. 270–273.
45. Hanks P. English Lexicography. Encyclopedia of Language and Linguistics. *Elsevier Science*, 2006. Vol. 4: Du-Gen. P. 184–194.
46. Kumala F. N., Setiawan D. A. Local Wisdom-Based E-Encyclopedia as a Science Learning Medium in Elementary School. *Journal of Physics: Conference Series*. 2019. Vol. 1402. Is. 6. URL: <https://surl.lu/kssma> (дата звернення: 15.05.2025)
47. McDermott A. Johnson's definitions of technical terms and the absence of illustrations. *International Journal of Lexicography*. Oxford University Press, 2005. Vol. 18. № 2. P. 173–187.
48. Salahli M., Gasimzadeh T., Alasgarova F. et al. Enhancing Students' Collaboration and Creative Thinking Skills by Using Online Encyclopedias. *10th International Conference on Theory and Application of Soft Computing, Computing with Words and Perceptions – ICSCCW-2019*. Cham : Springer, 2020. P. 818–826.
49. Stathi S. Latin Lexicography. Encyclopedia of Language and Linguistics. *Elsevier Science*, 2006. Vol. 6: Inu-Lea. P. 723–724.
50. Zhelezniak M. H., Ishchenko O. S. Online Encyclopedias of The USA as Actual Education Resources. *Information Technologies and Learning Tools*. 2021. № 84(4). P. 339–353.
51. Żmigrodzki P. *Wprowadzenie do leksykografii polskiej*. Katowice : Wyd-wo Uniwersytetu Śląskiego, 2005. 284 s.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ЕІУ – Енциклопедія історії України. URL: <https://surli.cc/dqepbw> (дата звернення: 7.11.2024)

ЕСУ – Енциклопедія сучасної України. URL: <https://esu.com.ua/> (дата звернення: 28.07.2025)

ЕУ – Енциклопедія українознавства. URL: <https://surl.li/ziheuc> (дата звернення: 12.06.2025)

ЕУМ – Українська мова : енциклопедія / редкол. Русанівський В. М., Тараненко О. О., Зяблюк М. П. та ін. Київ : Наукова думка, 2000. 752 с.

ЛЕ – Літературознавча енциклопедія : у 2-х томах / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2007.

ЛЕС – Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава, 2011. 844 с.

МФЕ – Мала філологічна енциклопедія / укладачі: Олександр Скопненко, Тетяна Цимбалюк. Київ : Довіра, 2007. 478 с.

ССЛ – Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни. Т. 3, Донецьк : ДонНУ, 2012. 426 с.

СУМ – Словник української мови : в 11т. / редкол.: акад. І.К. Білодід (голова) та ін. Київ : Наукова думка. 1970–1981.

УБЕ – Українська бібліотечна енциклопедія. URL: <https://ube.nlu.org.ua/> (дата звернення: 21.08.2025)

УЗЕ – Українська загальна енциклопедія. URL: <https://surl.li/fepjrd> (дата звернення: 20.08.2025)

УМЕ – Українська мова. Енциклопедія / за ред. І. В. Муромцева. Київ : Вид-во «Майстер-клас», 2011. 400 с.

УРЕ – Українська радянська енциклопедія. URL: <https://surl.li/enarsq> (дата звернення: 18.07.2025)

ЕВ – Encyclopaedia Britannica. URL: <https://surl.li/nluqrl> (дата звернення: 15.07.2025)

WHE – World History Encyclopedia. URL: <https://surl.lt/jhvyrk> (дата звернення: 24.08.2025)

Список умовних скорочень

НБУВ – Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

НТШ – Наукове товариство імені Тараса Шевченка

УДК – Універсальна десяткова класифікація

ІІ – штучний інтелект

APA – American Psychological Association (Американська психологічна асоціація)

DDC – Десяткова класифікація Дьюї

IFLA – International Federation of Library Associations and Institutions (Міжнародна федерація бібліотечних асоціацій та установ)

MLA – Modern Language Association (Асоціація сучасних мов)

NLP – Natural Language Processing (обробка природної мови)